

Strategije životnih puteva i samopoštovanje kao moderatori asortativnog uparivanja u crtama ličnosti profaktorskog modela

Ćorić, Katja

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:937205>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Diplomski studij psihologije

Katja Ćorić

Strategije životnih puteva i samopoštovanje kao
moderatori asortativnog uparivanja u crtama ličnosti
petofaktorskog modela

Diplomski rad

Rijeka, 2018.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Diplomski studij psihologije

Katja Ćorić

Strategije životnih puteva i samopoštovanje kao
moderatori asortativnog uparivanja u crtama ličnosti
petofaktorskog modela

Diplomski rad

Mentor:

prof. dr. sc. Igor Kardum

Rijeka, 2018.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad izradila samostalno, znanjem stečenim na Odsjeku za psihologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, služeći se navedenim izvorima podataka i uz stručno vodstvo mentora prof. dr. sc. Igora Karduma.

Rijeka, lipanj 2018.

ZAHVALE

Veliko hvala mom mentoru, prof. dr. sc. Igoru Kardumu, na velikoj pomoći i angažiranosti, uloženom trudu i vremenu te mnogobrojnim savjetima koji su mi olakšali izradu diplomskog rada.

Zahvaljujem prof. dr. sc. Jasni Hudek-Knežević i doc. dr. sc. Asmiru Gračaninuu na uloženom trudu i vremenu te korisnim sugestijama za poboljšanje ovog rada.

Zahvalu dugujem i prof. dr. sc. Nadi Krapić na pripremi upitnika te koordinaciji provedbe istraživanja. Također, veliko hvala svim ispitanicima koji odvojili svoje vrijeme i sudjelovali u ovome istraživanju te studentima koji su sudjelovali u pronalasku ispitanika i provedbi istraživanja.

Na kraju, zahvaljujem obitelji koja mi je bila podrška tijekom cijelog studiranja. Hvala što ste slušali sve moje jadikovke i bili uz mene i u lijepim i manje lijepim trenucima. Posebno hvala mom Niku koji je mami dao puno vremena i još više motivacije da napiše ovaj rad i mom Dinu bez kojeg ništa od ovog ne bi bilo moguće.

Strategije životnih puteva i samopoštovanje kao moderatori asortativnog uparivanja

Sažetak

Cilj je ovog istraživanja ispitati moderiraju li strategije životnih puteva i samopoštovanje uparivanje po sličnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela. Pretpostavljeno je da će sporija strategija životnih puteva i više samopoštovanje voditi većoj razini uparivanja po sličnosti u crtama ličnosti. Pri tome je asortativnost ispitivana putem dva pristupa: pristupa usmjerenog na varijable te pristupa usmjerenog na parove, unutar kojeg su korištene dvije metode: profilna sličnost članova para i metoda kvadriranih razlika. Korišten je prigodan uzorak od 215 heteroseksualnih romantičnih parova (215 muškaraca i 215 žena). S obzirom na korištenje različitih metoda, nisu dobiveni jednoznačni rezultati. Ipak, koristeći se pojedinim metodama pronađeni su značajni efekti. Tako je nađen efekt strategija životnih puteva za asortativnost u savjesnosti, neuroticizmu i otvorenosti, pri čemu je sporija strategija životnih puteva vodila većoj asortativnosti u navedenim crtama ličnosti. Također, nađen je efekt samopoštovanja na asortativnost u ekstraverziji, savjesnosti i neuroticizmu, pri čemu je više samopoštovanje vodilo većoj asortativnosti u navedenim crtama. Ovo istraživanje predstavlja indicaciju da bi strategije životnih puteva i samopoštovanje mogli biti neki od mehanizama u podlozi fenomena asortativnog uparivanja kod ljudi.

Ključne riječi: asortativno uparivanje, crte ličnosti petofaktorskog modela, strategije životnih puteva, samopoštovanje

Life history strategies and self-esteem as moderators of assortative mating

Abstract

The aim of this research is to examine if life history strategies and self-esteem moderate assortative mating for Five Factor personality traits. The hypothesis is that a slower life history strategy and a higher self-esteem lead to a higher level of assortative mating in personality traits. Assortative mating was tested using two approaches: the variable centered approach and the couple centered approach, that was tested using two methods: profile similarity of the couple and the squared differences method. A convenience sample of 215 heterosexual romantic couples was used. Considering different methods that were used, the results of this research were ambiguous. Still, using certain methods, certain significant effects were found. A life history strategies effect was found for assortative mating for conscientiousness, neuroticism and openness, in which a slower life history strategy lead to higher level assortment for these personality traits. Also, a self-esteem effect was found for assortment for extraversion, conscientiousness and neuroticism, in which a higher self-esteem lead to a higher level assortment in these traits. This research presents an indication that life history strategies and self-esteem may be some of the mechanisms underlying assortative mating phenomenon in humans.

Key words: assortative mating, Five Factor personality traits, life history strategies, self-esteem

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Asortativno uparivanje	1
1.1.1. Prijašnja istraživanja asortativnog uparivanja kod ljudi	1
1.1.2. Asortativno uparivanje u domeni ličnosti	2
1.1.3. Inicijalno i aktivno uparivanje nasuprot usklađivanju i socijalnoj homogamiji	2
1.1.4. Metodološki pristupi u istraživanju asortativnog uparivanja	3
1.2. Teorija životnih puteva	5
1.2.1. r/K kontinuum	6
1.2.2. Strategije životnih puteva kod ljudi	7
1.2.3. Okolinski i genetski utjecaj na strategije životnih puteva	7
1.2.4. Životni putevi i psihosocijalne karakteristike	10
1.2.5. Životni putevi i asortativno uparivanje	11
1.3. Samopoštovanje	12
1.3.1. Povezanost samopoštovanja i životnih ishoda	13
1.3.2. O čemu ovisi samopoštovanje?	15
1.3.3. Strategije povećanja samopoštovanja	16
2. Cilj, problemi i hipoteze	19
2.1. Cilj istraživanja	19
2.2. Problemi rada	19
2.3. Hipoteze	19
3. Metoda	20
3.1. Ispitanici	20
3.2. Mjerni instrumenti	20
3.2.1. Crte ličnosti petofaktorskog modela	20
3.2.2. Strategije životnih puteva	21
3.2.3. Samopoštovanje	21
3.2.4. Sociodemografske varijable	22
3.3. Postupak istraživanja	22
4. Rezultati	24
4.1. Asortativnost u crtama ličnosti petofaktorskog modela	24
4.2. Efekti strategija životnih puteva (SŽP) na asortativnost u crtama ličnosti petofaktorskog modela	27
4.2.1. Pristup usmjeren na varijable	27

4.2.2.	Pristup usmjeren na parove.....	27
4.3.	Efekti samopoštovanja na asortativnost u crtama ličnosti petofaktorskog modela.....	34
4.3.1.	Pristup usmjeren na varijable.....	34
4.3.2.	Pristup usmjeren na parove.....	34
4.4.	Sažetak dobivenih rezultata.....	40
5.	Rasprava	42
6.	Zaključak	47
7.	Literatura	48

1. Uvod

1.1. Asortativno uparivanje

Mehanizmi koji leže u podlozi seksualne selekcije ljudi predmet su proučavanja mnogih znanosti, od biologije i genetike, do psihologije i sociologije. Već desetljećima, psiholozi se bave pitanjem postoji li sistematski uzorak u odabiru partnera (Luo i Klohnen, 2005). Asortativno uparivanje, koje se još naziva i uparivanje po sličnosti definira se kao neslučajno uparivanje pojedinaca prema sličnosti na jednoj ili više fenotipnih karakteristika (Buss, 1983). Istraživanja asortativnog uparivanja temelje se na stupnju sličnosti, što se još naziva i pozitivnim uparivanjem, ili komplementarnosti, tj. negativnom uparivanju partnerovih karakteristika, odnosno ispituje se da li “svaka ptica svome jatu leti” ili se pak “suprotnosti privlače” (Luo i Klohnen, 2005).

Iako u teoriji uparivanje može biti pozitivno i negativno, kod ljudi se javlja gotovo isključivo pozitivno uparivanje (Vanderberg, 1972). Prema Vandenbergu (1972), određeni stupanj asortativnog uparivanja, odnosno homogenosti pravilo je u ljudskim brakovima, s obzirom da većina ljudi stupa u brak s pojedincima slične dobi, socioekonomskog statusa, religijskog i etničkog podrijetla, dok, osim biološkog spola, ne postoje replikabilne demonstracije negativnog uparivanja (Buss i Barnes, 1986). Možda najvažnija genetska posljedica asortativnog uparivanja odnosi se na varijabilitet osobina za koje se pojavljuje efekt asortativnog uparivanja. Pozitivno uparivanje povećava varijabilitet određene osobine u idućoj generaciji, dok negativno uparivanje smanjuje raspršenost jer pojedinci u budućim generacijama teže prosjeku populacije (Jensen, 1978; prema Buss, 1983).

1.1.1. Prijašnja istraživanja asortativnog uparivanja kod ljudi

Heteroseksualni parovi pokazuju umjerenu do visoku sličnost u stavovima i vrijednostima (Feng i Baker, 1994; Luo i Klohnen, 2005), stupnju obrazovanja i kognitivnim sposobnostima (Gruber-Baldini, Schaie i Willis, 1995; Hur, 2003; Mascie-Taylor, 1989), privlačnosti (Keller, Thiessen i Young, 1996; Little, Burt i Perret, 2006) te facijalnim značajkama (Alvarez i Jaffe, 2004). Pozitivno se uparivanje često povezuje sa zadovoljstvom i kvalitetom veze (Luo i Klohnen, 2005). Prijašnja istraživanja predstavljaju najsnažnije dokaze pozitivnog uparivanja za dob, a slijede ju religijski stavovi, obrazovanje, inteligencija, vrijednosti te osobine ličnosti (Watson, Klohnen, Casillas, Nus Sims, Haig i Berry, 2004). Asortativnost je pronađena i za socioseksualnost (Penke i Asendorpf, 2008), afektivne poremećaje (Baron, Mendlewicz, Gruen, Asnis i Fieve, 1981;

McLeod, 1992; Mathews i Reus, 2001), crte ličnosti mračne trijade (Kardum, Hudek-Knežević, Schmitt i Čović, 2016), pušenje (Kuo, Wood, Morley, Madden, Martin i Heath, 2007), zlouporabu supstanci (Low, Ciu i Merikangas, 2006) te za stilove života i rizične faktore koji vode kardiovaskularnim bolestima (Kate, Boman, Daiger i Motulsky, 1984). Pozitivno asortativno uparivanje ima utjecaj i na rezultate istraživanja ljudske genetike. Naime, ono povećava korelacije za najbliže rođake te ako se ne uzme u obzir, umjetno napuhuje procjenu nasljednosti u bihevioralno-genetskim istraživanjima (Plomin, DeFries, Knopik i Neiderhiser, 2013).

1.1.2. Asortativno uparivanje u domeni ličnosti

U domeni ličnosti, najčešće je istraživano uparivanje po crtama ličnosti petofaktorskog modela. Watson i sur. (2004) istraživali su parove u braku ili u vezi te izvještavaju o niskom do umjerenom pozitivnom uparivanju po crtama ličnosti, pri čemu je najjači i najkonzistentniji efekt dobiven za otvorenost, a slijede je ugodnost, savjesnost i neuroticizam. Rezultati za ekstraverziju su nekonzistentni, pri čemu neka istraživanja pokazuju umjereno pozitivno (Watson, Hubbard i Wiese, 2000), a neka nisko negativno uparivanje (Watson i sur., 2004). Gonzaga, Campos i Bradbury (2007) izvještavaju o visokoj asortativnosti za osobine ličnosti u dva nezavisna uzorka, dok su neka istraživanja pokazale malo ili nikakvo uparivanje po sličnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela (Luo i Klohnen, 2005). Rammstedt i Schupp (2008) utvrdili su da postoji visoki stupanj sličnosti u ugodnosti, savjesnosti i otvorenosti iskustvima. S druge strane, za ekstraverziju i emocionalnu stabilnost nađene su samo marginalne sličnosti, koje su autori proglasili trivijalnim. Time su potvrdili rezultate Botwina, Bussa i Shackelforda (1997). Ukratko, možemo reći da su najkonzistentniji rezultati pozitivnog uparivanja pronađeni za otvorenost, ugodnost i savjesnost, dok se rezultati za neuroticizam i ekstraverziju razlikuju od istraživanja do istraživanja.

1.1.3. Inicijalno i aktivno uparivanje nasuprot usklađivanju i socijalnoj homogamiji

Dobivene sličnosti mogu biti posljedica inicijalnog uparivanja po sličnosti, pri čemu su parovi već na početku veze sličniji prema određenim karakteristikama, ili usklađivanja, pri čemu parovi s vremenom i trajanjem veze postaju sličniji na nekim karakteristikama (Kardum i sur., 2016). Također, ako su parovi slični u određenim domenama, treba razdvojiti jesu li sličnosti posljedica preferencije partnera koji je sličan, odnosno aktivnog uparivanja po sličnosti, ili su

posljedica zajedničke socijalne pozadine partnera, odnosno socijalne homogamije. Socijalna homogamija odnosi se na to će ljudi vjerojatnije upoznati, provoditi vrijeme s, i na posljeticu ući u romantičan odnos s osobama s kojima imaju zajedničku pozadinu, kao što su osobe slične dobi, socioekonomskog statusa i obrazovanja. Ako su osobe sa zajedničkom pozadinom sličnije i u drugim domenama, kao što je ličnost, vrijednosti i stavovi, to ne mora nužno biti zbog aktivnog odabira sličnih partnera već može biti posljedica pasivne asortativnosti (Luo i Klohnen, 2005).

Kako bi se to istražilo, sličnost u osobinama ličnosti istraživana je i kod novovjenčanih parova te parova koji su kraće u romantičnoj vezi. U longitudinalnoj studiji Caspi, Herbenera i Oзера (1992), dizajniranoj kako bi se raspoznala razlika između inicijalnog uparivanja i usklađivanja, supružnici su bili jednako slični jedan drugome u prvoj godini braka, kao i 20 godina kasnije. Luo i Klohnen (2005) utvrdili su da su koeficijenti asortativnog uparivanja među novovjenčanim parovima bili slični onima pronađenima u uzorcima osoba u dugoročnim brakovima. Isto su potvrdili i Watson i sur. (2004), što ide u prilog tome da se kod sličnosti u crtama ličnosti radi o inicijalnom uparivanju po sličnosti, a ne o usklađivanju (Kardum i sur., 2016). Nekoliko je studija pokazalo da su koeficijenti asortativnog uparivanja slične veličine prije i nakon kontroliranja efekta duljine veze (Feng i Baker, 1994; Luo i Klohnen, 2005; Mascie i Taylor, 1989), a i da duljina veze ne moderira stupanj sličnosti za crte ličnosti (Humbad, Donellan, Iacono, McGue i Burt, 2010). Za neke crte ličnosti, kao što su ugodnost, savjesnost i otvorenost (Rammstedt i Schupp, 2008) te za samopoštovanje (Bleske-Rechek, 2009) dobiven je slab efekt usklađivanja. Kad je riječ o aktivnom uparivanju nasuprot socijalnoj homogamiji, istraživanja su pokazala da dobivene sličnosti nisu posljedica indirektnih efekata pozadinskih varijabli, kao što su dob i obrazovanje (Luo i Klohnen, 2005; Watson i sur., 2004), što ide u prilog aktivnom uparivanju. Ukratko, rezultati istraživanja pokazuju veći efekt inicijalnog te aktivnog uparivanja, za razliku od usklađivanja i socijalne homogamije.

1.1.4. Metodološki pristupi u istraživanju asortativnog uparivanja

U istraživanju asortativnog uparivanja postoje dva metodološka pristupa: *pristup usmjeren na varijable* (eng. variable centered approach - VCA) te *pristup usmjeren na parove* (eng. couple centered approach - CCA). Pristup usmjeren na varijable temelji se na korelaciji rezultata partnera na jednoj karakteristici unutar cijelog uzorka. Značajna pozitivna korelacija interpretira se kao

dokaz pozitivnog uparivanja, dok se značajna negativna korelacija smatra dokazom negativnog uparivanja (Luo i Klohnen, 2005).

Prema Luo i Klohnen (2005), istraživanja asortativnog uparivanja koristila su gotovo isključivo pristup usmjeren na varijable. Ipak, taj pristup sadrži određena ograničenja te smatraju da se asortativno uparivanje ne može u potpunosti razumjeti koristeći se samo tim pristupom. Tim se pristupom može istraživati sličnost parova samo na pojedinoj, specifičnoj karakteristici, kao što je ekstraverzija, ali nam ne pruža nikakve informacije o tome koliko su partneri slični na općenitim domenama, kao što je ličnost u cijelosti. Osim toga, dobivena nam korelacija govori samo o sličnosti uzorka parova, ali ne i o sličnosti nekog određenog para. Specifičnije, u pristupu usmjerenom na varijable računa se korelacija rezultata uzorka muškaraca i uzorka žena na određenoj karakteristici, stoga takva korelacija karakterizira uzorak, a ne pojedini par. Na posljetku, ovim se pristupom ne može ispitati je li sličnost ili različitost parova povezana s raznim ishodima veze (Kardum i sur., 2016).

Drugi pristup u istraživanju asortativnog uparivanja je pristup usmjeren na parove. Taj se pristup fokusira na parove te pokazuje koliko je sličan svaki pojedini par u terminima njihovih profila ili obrazaca odgovora na neke upitnike. On omogućava uspoređivanje članova para na široj domeni individualnih razlika (stavovi, ličnost), ali i na užim, specifičnim karakteristikama (ekstraverzija, ugodnost i slično). Osim toga, omogućava ispitivanje efekata sličnosti parova na ishode veze. Pristup usmjeren na parove daje odgovor na ograničenja pristupa usmjerenog na varijable te njime možemo ispitati neke od središnjih hipoteza asortativnog uparivanja, kao što je socijalna homogamija, usklađivanje, ali i povezanost sličnosti parova i zadovoljstva vezom (Luo i Klohnen, 2005).

Kada je riječ o pristupu usmjerenom na parove, postoji više metoda kojima se može ispitivati asortativno uparivanje. Jedna od tih metoda je računanje profilne sličnosti članova para, odnosno korelacije članova para na određenom setu odgovora. Osim toga, asortativno uparivanje može se ispitivati i putem kvadriranih razlika među članovima para. Kvadrirana razlika je obrnuti indikator asortativnog uparivanja na razini parova, koji se može koristiti kada nije moguće izračunati korelacije za svaki pojedini par. Sveukupno, ona funkcionira statistički kao parametar varijance, odnosno što je viša kvadrirana razlika među članovima para, niži je stupanj asortativnog uparivanja (Figueredo i Wolf, 2009).

1.2. Teorija životnih puteva

Teorija životnih puteva (eng. life history) je teorija srednje razine koja potječe iz evolucijske biologije i opisuje stratešku raspodjelu bioenergetskih i materijalnih resursa pojedinca između *somatskog ulaganja*, odnosno ulaganja u preživljavanje te *reproduktivnog ulaganja*, odnosno ulaganja u stvaranje i održavanje potomaka. Reproductivno ulaganje sastoji se od *ulaganja u parenje*, odnosno ulaganja u zadobivanje i zadržavanje seksualnih partnera; *roditeljskog ulaganja*, ulaganja u preživljavanje potomstva te *nepotističkog ulaganja*, ulaganja u preživljavanje genetskih srodnika (Figueredo, Vásquez, Brumbach i Schneider, 2004).

Teorija životnih puteva razvijena je kako bi objasnila varijaciju u vremenskom rasporedu plodnosti, rasta, razvoja i smrti živih organizama te događaje koji su direktno povezani s tim parametrima. Korisna je u objašnjenju varijacija u ljudskoj plodnosti i uzorcima mortaliteta, kao i u razumijevanju kako je ljudski životni vijek evoluirao u uzorke toliko različite od naših bliskih rođaka iz reda primata. Osim toga, ta se teorija koristi i u objašnjenju zašto ljudi često ignoriraju negativne dugoročne posljedice ponašanja, ako ono dovodi do kratkoročne koristi (Hill, 1993).

Prema Figueredu i sur. (2006), teorija životnih puteva bavi se reproduktivnim strategijama koje su posljedica fizičke i socijalne okoline u ranom djetinjstvu. Ona je temelj velikom broju istraživanja koje opisuju konzistentne korelacije između brzine spolnog sazrijevanja, duljine života, encefalizacije (relativno veliki mozgovi), reproduktivnog ulaganja i stupnja socijalne kohezije.

S obzirom da je važan cilj evolucijske psihologije razumjeti prirodu psiholoških adaptacija, ona je blisko povezana s teorijom životnih puteva iz dva razloga. Prvo, psihološke adaptacije su jedna od stvari u koje ljudi ulažu resurse. Razvoj, održavanje i korištenje psiholoških adaptacija zahtijeva ulaganje energije i vremena. Drugo, optimalne odluke o tome kako uložiti vrijeme i energiju u razne životne zadaće zahtijevaju procesiranje specifičnih informacija o okolini, jer će na osnovi tih informacija biti donesene odluke o raspodjeli resursa. Evolucija psiholoških adaptacija pod utjecajem je osnovnih sila seksualne selekcije kojima se bavi teorija životnih puteva. Stoga, teorija životnih puteva može učinkovito voditi istraživanje razvoja, prirode i djelovanja psiholoških adaptacija (Kaplan i Gangestad, 2005).

1.2.1. *r/K kontinuum*

Teorija životnih puteva predlaže *r/K* kontinuum koji predstavlja kovarirajući raspon reproduktivnih obrazaca ponašanja koji su povezani s osobinama životnih puteva kao što su plodnost i roditeljsko ulaganje. Krajevi kontinuuma su ekstremni *r* i ekstremni *K* (Figueredo i sur., 2006). Generalno, organizmi mogu usvojiti bilo koju reproduktivnu strategiju između ta dva ekstrema: stvaranje velikog broja potomaka uz ulaganje minimalne količine energije u njih, odnosno ekstremni *r*, ili stvaranje vrlo malo potomaka uz ulaganje velike količine energije u svakoga od njih, odnosno ekstremni *K* (Rushton, 1985).

Teorija predviđa da će, ako pretpostavimo da je sve drugo jednako, vrste koje žive u nestabilnim (npr. fluktuacija dostupnosti hrane) i nepredvidljivim (npr. visoka opasnost od grabežljivaca) uvjetima razviti osobine *r-selekcije*, koje se povezuju s visokim stopama reproduktivnosti, niskim roditeljskim ulaganjem te relativno malim međugeneracijskim rasponom. Suprotno tome, vrste koje žive u stabilnim i predvidljivim okolinskim uvjetima razvit će osobine *K-selekcije*, povezane s niskim reproduktivnim stopama, visokim roditeljskim ulaganjem te velikim međugeneracijskim rasponom (Pianka, 1970). Drugim riječima, resursima siromašna, kompetitivna, *r* okolina selektira osobine koje povećavaju rast populacije, uključujući rano spolno sazrijevanje, manju veličinu tijela, visoko ulaganje u razmnožavanje te visoku plodnost. S druge strane, resursima bogata, nekompetitivna, *K* okolina selektira osobine koje povećavaju trajnost pojedinaca, uključujući odgođeno spolno sazrijevanje, velika tijela, visoko ulaganje u preživljavanje nauštrb malog ulaganja u razmnožavanje, nisku plodnost uz veliko ulaganje u svakog od potomaka te duži životni vijek. Ti skupovi osobina životnih puteva postali su poznati kao strategije životnih puteva (Reznick, Bryant i Bashey, 2002). Ukratko, *r*-selekcija preferira kapacitet za brzo dolaženje do resursa i pretvaranje tih resursa u potomke, dok *K*-selekcija preferira evoluciju efikasnosti iskorištavanja resursa (Reznick i sur., 2002). *R*-selekcija tako podrazumijeva produkciju velikog broja, ali „jeftinih“ potomaka, dok *K*-selekcija podrazumijeva veliko roditeljsko ulaganje za produkciju manje brojnih, ali kompetitivnijih potomaka (Geary, 2005).

Korelaciju tih strategija s ostalim značajkama životnog puta organizma potvrdile su komparativne studije velikog broja životinjskih vrsta (Rushton, 1985). Na primjer, spolno sazrijevanje zečeva je brzo, vrlo su plodni, stvaraju veliki broj potomaka odjednom te imaju visoki mortalitet novorođenčadi zbog malog roditeljskog ulaganja. Nakon što dožive spolnu zrelost,

zečevi su kratkog životnog vijeka. Nasuprot tome, spolno sazrijevanje slonova je sporo, vremenski razmak između potomaka je velik te imaju nisku stopu mortaliteta novorođenčadi zbog velikog roditeljskog ulaganja. Čak i nakon što dostignu spolnu zrelost, slonovi su dugog životnog vijeka (Figueredo i sur., 2006).

1.2.2. Strategije životnih puteva kod ljudi

Općenito, ljudi su visoko K-selekcioniirani. Osobine K-selekcije usmjeravaju resurse pojedinca u somatsko ulaganje više nego u reproduktivno ulaganje te u roditeljsko i nepotističko ulaganje više nego u ulaganje u parenje. Pri tome se naglasak stavlja na preživljavanje pojedinca (samog sebe, potomaka ili srodnika), umjesto na produkciju novih organizama. Tako je kod ljudi spolno sazrijevanje sporo, većinom stvaraju jednog ili dva potomka odjednom te imaju nisku stopu mortaliteta novorođenčadi jer, iako se ljudska novorođenčad rađa potpuno bespomoćna, odrasli ulažu veliku količinu roditeljske skrbi. Kao rezultat toga, ljudska novorođenčad ima izrazito visoku stopu preživljavanja (Figueredo i sur., 2006).

Razlike u reproduktivnim strategijama mogu se gledati i unutar pojedine vrste. Tako evolucijski teoretičari ukazuju na to da postoji velika varijabilnost u strategijama životnih puteva kod ljudi. Zato što su ljudi, u usporedbi s ostalim vrstama, visoko K-selekcioniirani, teorija životnih puteva se, kada se govori o ljudima, često naziva teorija *diferencijalnog K* (Rushton, 1985). U novije se vrijeme koriste pojmovi brze i spore strategije životnih puteva, pri čemu se brza strategija izjednačava s r-strategijom, a spora s K-strategijom.

1.2.3. Okolinski i genetski utjecaj na strategije životnih puteva

Individualne razlike u K reflektiraju različite procese socijalizacije, pri čemu ljudi s nižim primanjima usvajaju r-strategiju (bržu), a ljudi s visokim primanjima K-strategiju (sporiju), zbog različitih percepcija predvidljivosti njihove okoline. Ipak, smatra se i da je dio varijance K pod genetskim utjecajem (Rushton, 1985). Postoje neslaganja oko stupnja okolinskog i genetskog utjecaja tim individualnim razlikama.

1.2.3.1. Okolinski utjecaj na strategije životnih puteva

Teoretičari koji zagovaraju snažan okolinski utjecaj na ljudske strategije životnih puteva predlažu da odsutstvo oca tijekom djetinjstva usmjerava pojedinca prema bržoj strategiji životnih puteva. Belsky; Steinberg i Draper (1991) predlažu da iskustva koja se dogode tijekom prvih pet do sedam godina života predstavljaju iskustveni obrazac na osnovu kojeg pojedinac stvara svoju reproduktivnu strategiju. Oni koji iskuse bliske interpersonalne odnose i predvidljive resurse, vjerojatnije će kasnije ući u pubertet, dok će oni koji iskuse nestabilnu okolinu vjerojatnije ranije ući u pubertet.

U opsežnom prikazu literature, Ellis (2004) objašnjava teoriju očeve uključenosti koja pruža osnovu za niz predikcija o ulozi očeva i drugih muškaraca u regulaciji puberteta djevojčica te navodi zaključke koji su dobili empirijsku podršku. Navodi kako djevojke koje odrastaju u odsutstvu oca ranije ulaze u pubertet i spolno sazrijevaju, u usporedbi s djevojkama koje odrastaju uz oca, a efekt je veći što je otac duže odsutan. Također, navodi dokaze da, unutar obitelji gdje je otac prisutan, viša razina očeve uključenosti i bolji odnos oca i kćeri povezan je s kasnijim sazrijevanjem kćeri. Do kasnijeg sazrijevanja dovodi i kvalitetniji odnos između majki i njenih muških partnera. Iako su neka istraživanja pokazala da je ranije sazrijevanje povezano i s prisutnošću nesrodnih muškaraca (npr. očuh) u obitelji, Ellis (2004) navodi kako su potrebna daljnja istraživanja i teorijski razvoj. Zaključuje kako postoje konzistentni dokazi da kvaliteta očeve uključenosti zasebno predviđa vrijeme nastupanja puberteta kod kćeri, neovisno o ostalim aspektima obiteljskog okruženja.

1.2.3.2. Genetski utjecaj na strategije životnih puteva

Nasuprot tome, teoretičari koji zagovaraju snažan utjecaj gena na ljudske strategije životnih puteva predviđaju da je voljno odsutan otac potomcima prosljedio gene za bržu strategiju životnih puteva. Rowe (2000; prema Figueredo i sur., 2004) izvještava o heritabilnosti 0,44 za dob menarhe i 0,40 za početak puberteta, pri čemu je zanemariv efekt zajedničke okoline. Kirk, Blomberg, Duffy, Heath, Owens i Martin (2001) izvještavaju o heritabilnosti 0,50 za menarhu, 0,23 za dob prve reprodukcije te 0,45 za dob menopauze. Također, pronašli su značajnu nasljednu varijaciju u „prikladnosti“ (eng. fitness), pri čemu se 39% varijance može pripisati aditivnim genetskim efektima, a većina ostale varijance pripisuje se efektima nezajedničke okoline.

Rodgers i suradnici (2001) razmotrili su teoriju i dokaze nasljednih varijacija u ljudskoj plodnosti. Značajna je heritabilnost pronađena za neke od ponašajnih prethodnika diferencijalne plodnosti, kao što su seksualno ponašanje, brak i razvod, želja za plodnošću, ideali i iščekivanja o plodnosti, dob prvog pokušaja začeća, veličina obitelji te roditeljsko ponašanje. Prema tome, biološki korelati efekta odsutnosti oca uključuju skup karakteristika povezanih s relativno brzim spolnim sazrijevanjem i povećanom plodnosti. Za muškarce i žene, psihološki korelati uključuju relativno nižu privrženost romantičnim partnerima i više manipulativnih i iskorištavajućih socijalnih stavova. Ponašajni korelati uključuju manje roditeljske brige posvećene potomcima i veće preuzimanje rizika, socijalnu agresivnost, promiskuitet i preferenciju seksualne raznolikosti (Figueredo i sur., 2006).

Istraživanja bihevioralne genetike pokazuju da su mnoge reprodukcijски relevantne psihološke osobine nasljedne, uključujući socijalne stavove, ličnost i psihičke bolesti (Bouchard, 2004). Specifičnije, istraživanja su pokazala da je nekoliko ponašajnih osobina životnih puteva djelomično nasljedno. Genetski doprinosi opisuju oko 50% varijance socijalnih stavova (Waller, Kojetin, Bouchard, Lykken i Tellegen, 1990), 43% varijance intrinzične i 39% ekstrinzične religioznosti (Bouchard, McGue, Lykken i Tellegen, 1999), 44% varijance percepcije podržavajuće okoline (Hur i Bouchard, 1995) i 40-50% varijance crta ličnosti petofaktorskog modela (Bouchard, 1993). Nasljednost je pronađena i za sklonost dugoročnim vezama (Johnson, McGue, Krueger i Bouchard, 2004), traženje uzbuđenja (Hur i Bouchard, 1997) te sklonost socijalnoj devijantnosti (Rowe i Rodgers, 1989; prema Figueredo i sur., 2004). Povezanost životnih puteva i psihosocijalnih osobina te osobina ličnosti detaljnije će biti objašnjena u idućim poglavljima.

Rezultati istraživanja Figuereda i suradnika (2004) usmjeravaju na postojanje jednog, visoko nasljednog latentnog psihometrijskog faktora (K-faktor) koji, kao što predviđa evolucijsko ekološka teorija, obuhvaća i fenotipne i genetske kovarijacije široke lepeze bihevioralnih i kognitivnih osobina životnih puteva. Ti rezultati podupiru hipotezu da je strategija životnih puteva većinom pod kontrolom regulatornih gena koja koordiniraju ekspresiju cijelog niza osobina životnih puteva. Ipak, postojanje regulatornih gena višeg reda ne isključuje adaptivne interakcije s okolinom, već je vrlo vjerojatno ekspresija tih gena uvjetna, odnosno pod utjecajem okolinskih okidača (Figueredo i sur., 2004).

1.2.4. Životni putevi i psihosocijalne karakteristike

Teorija životnih puteva predviđa da će struktura obitelji, inteligencija, seksualno ponašanje i ličnost biti međusobno povezani u sveobuhvatnu strategiju životnog puta (Rushton, 1985). Prema tome, teorija životnih puteva pretpostavlja da će se, osim osnovnih bioloških karakteristika (duljina života, plodnost), mnoge psihosocijalne osobine, a posebice osobine životnih puteva, akumulirati neslučajno. Teorija pretpostavlja da će se te psihosocijalne osobine, zbog pritiska prirodne i seksualne selekcije, kombinirati u funkcionalne kompozite koji predstavljaju adaptivne reproduktivne strategije. Prirodna i seksualna selekcija oblikovat će mnogo aspekata individualnog pristupa adaptivnim problemima koje prezentira fizička i socijalna okolina i uzrokovati ispreplitanje specifičnih psihosocijalnih osobina i pojavljivanje tih osobina u klasterima (Figueredo i sur., 2004).

Osnovne psihosocijalne osobine koje se okupljaju na lijevom kraju K kontinuuma predstavljaju fokus na kratkoročne dobitke, po cijeni dugoročnih gubitaka. U modernom društvu, te će se niski-K karakteristike manifestirati kao impulzivnost, kratkoročno razmišljanje, promiskuitet, nisko žensko roditeljsko ulaganje, vrlo malo ili potpuni nedostatak muškog roditeljskog ulaganja, slaba socijalna podrška, nepoštivanje socijalnih pravila i pretjerano preuzimanje rizika (Figueredo, Vasquez, Brumbach, Sefcek, Kirsner i Jacobs, 2005; Figueredo i sur., 2006; Rushton, 1985). Osnovne psihosocijalne osobine koje se okupljaju na desnom kraju K kontinuuma predstavljaju dugoročno planiranje te visoko roditeljsko ulaganje. U modernom društvu, te visoke-K karakteristike manifestiraju se kao dugoročno razmišljanje, monogamija, opsežno roditeljsko ulaganje, razvijene strukture socijalne podrške, poštivanje socijalnih pravila (npr. kooperacija, altruizam) te pažljivo razmatranje rizika (Figueredo i sur., 2006).

1.2.4.1. Životni putevi i osobine ličnosti

Veliki broj istraživanja potvrdio je povezanost bihevioralnih strategija i osobina ličnosti. Na primjer, ekstraverti će vjerojatnije koristiti strategiju koja reflektira manje restriktivnu seksualnost (Eysenck, 1976; prema Figueredo i sur., 2005), neuroticizam je povezan s bihevioralnom inhibicijom i izbjegavanjem (MacDonald, 1995), savjesnost je povezana s korištenjem dugoročnih strategija, željom za kontrolom i pouzdanosti (Friedman, Tucker, Tomlinson-Keasey, Schwartz, Wingard i Criqui, 1993; Schwartz, Friedman, Tucker, Tomlinson-Keasey, Wingard i Criqui, 1995), a impulzivno traženje uzbuđenja povezano je sa strategijama

preuzimanja rizika (Zuckerman i Kuhlman, 2000). Nadalje, individualne razlike u ličnosti koreliraju sa širokim rasponom bioloških karakteristika, uključujući dugovječnost i plodnost. Savjesnost se povezuje s većom dugovječnošću, dok je, kod muškaraca, neuroticizam povezan s većim rizikom smrtnosti tijekom života (Friedman i sur., 1993; Schwartz i sur., 1995).

Osim toga, istraživanja konzistentno pronalaze povezanost osobina ličnosti i osobina životnih puteva. Rezultati istraživanja Figuereda i sur. (2005) pokazuju da je K-faktor pozitivno povezan s privrženosti i roditeljskim ulaganjem biološkog oca te negativno povezan s privrženosti i roditeljskim ulaganjem nebiološke očinske figure. Također, pozitivno je povezan s odraslom privrženosti romantičnim partnerima te negativno s ulaganjem truda u razmnožavanje, makijavelizmom i sklonosti preuzimanju rizika, što je u skladu s teorijom životnih puteva. K-faktor značajno korelira s osobinama ličnosti, mjerenim s tri različita inventara ličnosti (NEO petofaktorski inventar - NEO FFI, Eysenckov upitnik ličnosti - EPQ i Zuckerman-Kuhlman upitnik ličnosti - ZKPQ), te, u skladu s Zuckermanom i Brodyem (1988), negativno korelira s psihoticizmom.

1.2.5. Životni putevi i asortativno uparivanje

Figueredo i Wolf (2009) istraživali su povezanost asortativnog uparivanja i strategija životnih puteva na romantičnim partnerima i prijateljima. Pretpostavili su da će osobe sa sporijom strategijom životnih puteva birati osobe sličnije sebi za prijatelje i partnere, u usporedbi s osobama s bržom strategijom životnog puta te potvrdili tu pretpostavku. Taj fenomen može se interpretirati kao adaptacija za očuvanje međusobno adaptiranih genoma kod osoba sa sporijom strategijom životnog puta. To im omogućuje visoku pouzdanost kopiranja genetskog materijala u replikaciji, uz produkciju manjeg broja potomaka u stabilnim okolinama koje se mogu kontrolirati. Osim toga, taj se fenomen može interpretirati i kao zaštitna adaptacija kod osoba s bržim strategijama životnog puta, koja favorizira genetsku raznolikost većeg broja potomaka u nestabilnim i nepredvidljivim okolinama. U uvjetima koji favoriziraju sporiju strategiju životnih puteva, potomci koji su naslijedili osobine koje se grupiraju u sporiju strategiju životnih puteva imaju veću šansu za opstanak i uspješnu reprodukciju. S druge strane, veća genetska raznolikost potomaka povećava vjerojatnost preživljavanja u nepredvidljivim uvjetima, odnosno uvjetima koji favoriziraju bržu strategiju životnih puteva.

Asortativno uparivanje prema strategijama životnih puteva također se može objasniti i teorijom indikatora prikladnosti (eng. fitness). Osobine koje služe za procjenu vrijednosti partnera, u stvari su indikatori genetske kvalitete. One označavaju da je potencijalni partner relativno bez štetnih genetskih mutacija. Iz toga slijedi da ako genetski sličan pojedinac nosi malo štetnih mutacija, bit će sigurnije asortativno se upariti s baš tim pojedincem. Prema tome, isti uvjeti koji favoriziraju sporu strategiju životnih puteva, trebali bi favorizirati i evoluciju preferencije uparivanja s pojedincima koji pokazuju pouzdane i valjane indikatore prikladnosti. Glavna predikcija koja iz toga slijedi je ta da bi osobe sa sporijom strategijom životnih puteva trebale više obraćati pažnju na indikatore prikladnosti pri odabiru partnera nego osobe s bržom strategijom. Kako bi se osobe sa sporom strategijom trebale asortativno uparivati s drugim osobama sa sporom strategijom, podrazumijeva se da će oba potencijalna partnera slijediti isti slijed odluka u odabiru partnera (Miller, 2000).

1.3. Samopoštovanje

Konstrukt samopoštovanja prvi puta je opisao William James, objašnjavajući osjećaj pozitivnog pogleda na sebe koji se razvija kad pojedinci dosljedno ispunjavaju ili nadmašuju važne ciljeve u svom životu. Jamesova definicija samopoštovanja još uvijek je relevantna, na način da se samopoštovanje općenito smatra evaluativnim aspektom znanja o sebi, koji odražava u kojoj mjeri ljudi vole sebe i vjeruju da su kompetentni (Zeigler-Hill, 2013). Ako ljudi sami sebe percipiraju kao inteligentne, sposobne i dobro prilagođene, onda se kaže da je njihovo samopoštovanje visoko, ako pak ljudi sami sebe percipiraju kao neinteligentne, nesposobne i loše prilagođene, kaže se da je njihovo samopoštovanje nisko.

Prema Hewstone i Stroebeu (2003), samopoštovanje je čovjekova procjena vlastite vrijednosti. Ono se često smatra jednom od osnovnih ljudskih potreba. Većina ljudi ima jaku potrebu da održi relativno visoko samopoštovanje, tj. da sebe vidi kao dobre, sposobne i časne. Razlog zbog kojeg ljudi svijet promatraju na način na koji to čine, uvijek se može pronaći u ovoj temeljnoj potrebi da zadržimo povoljnu sliku o sebi. Ako im se pruži mogućnost izbora između iskrivljavanja slike svijeta kako bi sačuvali dobro mišljenje o sebi i ispravnog predočavanja svijeta, ljudi će najčešće izabrati prvu mogućnost.

Ljudi pokazuju jasnu preferenciju za visokim samopoštovanjem u većini situacija te čak preferiraju priliku za povećanjem samopoštovanja umjesto drugih ugodnih aktivnosti (najdraža hrana ili seksualna aktivnost), kada im se pruži taj izbor (Bushman, Moeller i Crocker, 2011). Povećanje samopoštovanja često se smatra jednim od najvažnijih elemenata zadovoljavajućih događaja u životu pojedinca (Sheldon, Elliot, Kim i Kasser, 2001).

Samo po sebi, samopoštovanje nije nužno točno ili netočno. Visoko samopoštovanje može biti u skladu sa stvarnim pojedinčevim atributima i uspjesima, ili ti osjećaji vlastite vrijednosti mogu imati malo ili ništa zajedničko s bilo kakvom objektivnom procjenom pojedinca. To je važno jer samopoštovanje odražava percepciju, nasuprot realnosti. Samopoštovanje se smatra relativno trajnom karakteristikom koja posjeduje i motivacijske i kognitivne komponente (Kernis, 2003).

Samopoštovanje je jedan od najčešće mjenjenih konstrukata u istraživanjima socijalne psihologije i psihologije ličnosti. Postojeće konceptualizacije samopoštovanja mogu ga smatrati globalnim, unidimenzionalnim konstruktom, odnosno kao kompozit, koji sadrži nekoliko različitih domena (posao, društvo, kuća). S druge strane, mogu ga smatrati i kao samopoštovanje u specifičnom području funkcioniranja, kao na primjer, akademsko samopoštovanje (Gray-Little, Williams i Hancock, 1997).

1.3.1. Povezanost samopoštovanja i životnih ishoda

Pretpostavka da je samopoštovanje povezano s cijelim nizom pozitivnih ishoda razlog je zašto je upravo ta tema dobila veliku količinu empirijske pažnje. Opće je prihvaćeno da je samopoštovanje povezano sa samoprocjenom sreće (Furnham i Cheng, 2000) i cjelokupnim zadovoljstvom životom (Diener i Diener, 1995), ali za druge ishode postoji više neslaganja.

Kada je riječ o psihopatologiji, povezanost sa samopoštovanjem vidljiva je u DSM-IV (American Psychiatric Association, 2013), gdje je nisko samopoštovanje uključeno ili kao dijagnostički kriterij ili povezana značajka za veliki broj poremećaja, no uzrok te povezanosti i dalje je nepoznat. Najčešće se navodi da nisko samopoštovanje predstavlja rizični faktor za razvoj psihopatologije, odnosno da povećava rizik loše psihološke prilagodbe na stresna iskustva, što bi moglo dovesti do psihopatologije (Zeigler-Hill, 2013).

Samopoštovanje je povezano i s raznim aspektima fizičkog zdravlja. Nisko samopoštovanje povezuje se s mnogim indikatorima lošeg zdravlja, kao što je viša tjelesna masa

(Trzesniewski i sur., 2006), kardiovaskularne bolesti (Forthofer, Janz, Dodge i Clark, 2001), pušenje (Yang i Schaninger, 2010) te negativne posljedice konzumacije alkohola. Nisko bi samopoštovanje moglo biti rizičan, a visoko zaštitni psihološki faktor koji održava zdravlje (Stinson i sur., 2008) te bi zaštitna svojstva mogla biti povezana i sa fiziološkim mehanizmima (reaktivnost kortizola, kardiovaskularni odgovori, varijabilnost srčanog pulsa; Zeigler-Hill, 2013).

Interpersonalni odnosi također se povezuju sa samopoštovanjem. Prve su se pretpostavke temeljile na tome da osobe koje se osjećaju cijenjene i prihvaćene od strane drugih uglavnom imaju više samopoštovanje od onih koji se tako ne osjećaju. Ipak, meta-analiza Blackharta, Nelsona, Knowlesa i Baumeistera (2009) pokazuje da, iako pojedinci nakon iskustva socijalne prihvaćenosti izvještavaju o povećanju samopoštovanja, malo je vjerojatno da će izvijestiti o značajnom padu samopoštovanja nakon socijalnog odbijanja. Moguće objašnjenje te razlike je razina samopoštovanja koja prethodi odbijanju, odnosno moguće je da pojedinci s visokim i niskim razinama samopoštovanja različito procesiraju informacije o odbijanju, što je također u skladu s zaštitnom funkcijom samopoštovanja. Pojedinci s niskim samopoštovanjem će vjerojatnije očekivati odbijanje (Downey i Feldman, 1996), obraćaju više pažnje na potencijalne znakove odbijanja (Dandeneau i Baldwin, 2009), ne uspijevaju u strategijama sprječavanja odbijanja (Sommer i Baumeister, 2002) i izvještavaju o snažnijim reakcijama kada se odbijanje doista dogodi (Murray, Rose, Bellavia, Holmes i Kusche, 2002). Također, pojačana osjetljivost pojedinaca na odbijanje ometa mogućnost stvaranja i održavanja interpersonalnih odnosa, što podupire njihov osjećaj niskog samopoštovanja (Zeigler-Hill, 2013).

Samopoštovanje se često povezuje i s akademskim ishodima. Opće je prihvaćeno da visoko samopoštovanje doprinosi akademskom uspjehu te su mnoga istraživanja pokazala pozitivnu korelaciju samopoštovanja i akademskog učinka. Ipak, neki istraživači smatraju da bi ta povezanost trebala biti i veća, s obzirom na važnost koju akademski uspjeh ima u društvu te da bi samopoštovanje moglo ustvari biti posljedica akademskog uspjeha, umjesto jedan od uzroka (Baumeister, Campbell, Krueger i Vohs, 2003).

Pretpostavlja se i da je nisko samopoštovanje povezano s kriminalom, ali istraživanja su došla do dvosmislenih rezultata. Jedan dio istraživanja pronašao je jasnu povezanost između niskog samopoštovanja i raznih kriminalnih ponašanja, uključujući korištenje ilegalnih supstanci (Kaplan, Martin i Robbins, 1984), delikventno ponašanje (Donnellan, Trzesniewski, Robbins,

Moffitt i Caspi, 2005), seksualne prekršaje (Marshall i Barbaree, 1990; prema Zeigler-Hill, 2013) i nasilje (Trzesniewski i sur., 2006). Ipak, druga istraživanja nisu pronašla konzistentnu povezanost samopoštovanja i kriminalnih ponašanja. Nekonzistentni rezultati istraživanja ukazuju na potrebu za detaljnijim pristupom istraživanju povezanosti samopoštovanja i važnih životnih ishoda (Zeigler-Hill, 2013).

1.3.2. O čemu ovisi samopoštovanje?

Samopoštovanje varira tijekom životnog vijeka. Ono je relativno visoko tijekom djetinjstva, nakon čega naglo opada na početku adolescencije (Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling i Potter, 2002). Od tada, samopoštovanje slijedi kvadratnu razvojnu putanju, na način da se povisuje tijekom adolescencije, rane i srednje odraslosti te svoj vrhunac doživljava oko 60-te godine. U starijoj dobi samopoštovanje opada (Erol i Orth, 2011). Te razvojne promjene razlikuju se ovisno o spolu. Djevojke i dječaci u djetinjstvu imaju podjednako samopoštovanje, dok u adolescenciji dječaci izvještavaju o višem samopoštovanju od djevojaka (Twenge i Campbell, 2001). Spolna razlika javlja se prvo u adolescenciji, kada je i najveća. Nakon toga, žene ne izvještavaju o samopoštovanju podjednako kao muškarci sve do starije dobi, kada samopoštovanje muškaraca naglo opada (Robins i sur., 2002;).

Općenito, emocionalno stabilni, ekstravertirani i savjesni pojedinci izvještavaju o višem samopoštovanju u usporedbi s emocionalno nestabilnim, introvertiranim i manje savjesnim osobama. Nadalje, osjećaj kontrole, niže preuzimanje rizika i bolje zdravlje predviđaju više samopoštovanje. Osim toga, osjećaj kontrole ima snažan pozitivan efekt na samopoštovanje te moderira oblik putanje samopoštovanja, na način da povećanje osjećaja kontrole značajno doprinosi povećanju samopoštovanja (Erol i Orth, 2011).

Jedan od prediktora samopoštovanja moglo bi biti i socijalno prihvaćanje / odbijanje. Kao što je već navedeno, u metaanalizi Blackharta i sur. (2009), ispitanici koji su laboratorijskom manipulacijom iskusili socijalno prihvaćanje izvještavaju o značajnom povećanju samopoštovanja. S druge strane, odbijanje ili socijalno isključivanje nije izazvalo značajan pad samopoštovanja, odnosno samopoštovanje odbijenih osoba nije se razlikovalo od samopoštovanja osoba u kontrolnim grupama. Ipak, rezultati istraživanja koji se nisu provodili u laboratorijskim uvjetima pokazuju povezanost socijalnog odbijanja i niskog samopoštovanja.

Rezultati istraživanja Furnhama i Chenga (2000) pokazuju da je samopoštovanje direktan prediktor, ali i moderator percipirane sreće kod mladih osoba. Kada je riječ o roditeljskim stilovima, majčini roditeljski stilovi pokazali su se snažnijim prediktorima samopoštovanja od očevih. Majčina autoritativnost bila je direktan prediktor sreće, odnosno majčino korištenje razumne količine discipline prema svojoj djeci pokazalo se posebno dobrim u povećanju samopoštovanja djeteta. S druge strane, majčin autoritaran i permisivan stil pokazali su se negativnim prediktorima samopoštovanja. Rezultati su također pokazali da očev autoritaran roditeljski stil umanjuje sreću djeteta tako što oslabljuje njegovo samopoštovanje.

1.3.3. Strategije povećanja samopoštovanja

Pojedinci često pokazuju želju za visokom razinom samopoštovanja te koriste razne strategije kako bi održali ili povećali osjećaj vlastite vrijednosti. Osobe s različitom razinom samopoštovanja usvajaju različite strategije regulacije osjećaja vlastite vrijednosti. Iz toga slijedi da će pojedinci s visokim samopoštovanjem vjerojatnije usmjeriti svoj trud u daljnje povećavanje osjećaja vlastite vrijednosti (samo-uvećavanje), dok će oni s niskim samopoštovanjem biti usredotočeni na zadržavanje resursa svog ograničenog samopoštovanja (samo-zaštita). Osobe s višim rezultatom na skalama samopoštovanja imaju tendenciju preuzimanja rizika, fokusa na izrazito dobre kvalitete, strateškog planiranja te privlačenja pažnje na sebe (Baumeister, Tice i Hutton, 1989).

Za razliku od tendencija samo-uvećavanja koje pokazuju oni s visokim samopoštovanjem, pojedinci s niskom razinom samopoštovanja će vjerojatnije koristiti strategije samo-zaštite karakterizirane nevoljkošću privlačenja pažnje na sebe, pokušajima da se njihove loše karakteristike ne primijete i averzijom prema riziku. U suštini, pojedinci s niskim samopoštovanjem ponašaju se na način koji je općenito oprezan i konzervativan te će nevoljko riskirati neuspjeh ili odbijanje, ako to nije nužno. Na puno načina, čini se da rizici koje preuzimaju pojedinci s niskim samopoštovanjem imaju veću potencijalnu cijenu za njih nego za osobe s visokim samopoštovanjem, jer osobe s niskim samopoštovanjem nemaju evaluativne resurse potrebne za zaštitu sebe od prijetnji samopoštovanju koje slijede negativna iskustva, kao što su neuspjeh i odbijanje (Zeigler-Hill, 2013).

Razlozi koji su u podlozi želje za povećanjem samopoštovanja tek su nedavno postali predmet empirijskih istraživanja. Najčešće se razmatraju dvije moguće koristi povezane s posjedovanjem visokog samopoštovanja. Samopoštovanje bi moglo biti sredstvo za transfer

informacija između pojedinca i socijalne okoline, ili bi moglo imati zaštitnu funkciju koja štiti pojedinca od negativnih iskustava (socijalno odbijanje, neuspjeh; Zeigler-Hill, 2013).

Leary i Baumeister (2000) predložili su teoriju samopoštovanja kao sociometra. Evolucijski gledano, pripadnost grupi od velike je važnosti za preživljavanje pojedinca, reprodukciju te preživljavanje potomaka. Stoga ne čudi da ljudi imaju usađenu temeljnu motivaciju za stvaranje i održavanje socijalnih veza. Prema teoriji sociometra, samopoštovanje funkcionira kao procjena vlastitog potencijala za uključanje u poželjne socijalne grupe i veze. Ono je u stvari mjerilo koje služi za praćenje, regulaciju i održavanje interpersonalnih veza te je stvoreno za poticanje ponašanja koja povećavaju uključenost i sprječavaju odbijanje. Visoko samopoštovanje odražava percepciju sebe kao simpatične, kompetentne, privlačne i moralne osobe. To su ujedno i osobine koje označavaju da je osoba vrlo vrijedan potencijalni partner. S druge strane, nisko samopoštovanje odražava nedostatak u jednom od tih područja, čime pojedinac postaje izložen ignoriranju, izbjegavanju ili isključenju iz socijalnih grupa ili veza. Drugačije rečeno, nisko samopoštovanje odražava prosudbu da taj pojedinac vjerojatno nije osoba s kojom će drugi htjeti stvarati dugoročne veze

Bliski odnosi, kao što su romantične veze i bliska prijateljstva iznimno snažno utječu na samopoštovanje. Ljudi se osjećaju jako dobro kada se osjećaju prihvaćeno i voljeno od strane svojih bližnjih, a loše kada su njihovi partneri i prijatelji nezainteresirani ili ih odbijaju. Romantično odbijanje posebno potkopava samopoštovanje. Općenito, osobe s višim samopoštovanjem imaju više zadovoljavajuće i stabilnije veze od onih s niskim samopoštovanjem, te su njihovi partneri zadovoljniji vezom od partnera osoba s niskim samopoštovanjem (Leary i Baumeister, 2000).

U terminima odabira partnera, samopoštovanje ima specifičnu funkciju. Naime, možemo težiti odabiru najpoželjnijeg partnera, no ako sami nismo visoko na ljestvici poželjnosti, često će doći do odbijanja te ćemo teško ostvariti dugoročne veze. Zbog toga je adaptivno da pojedinci mogu procijeniti svoju poželjnost na tržištu traženja partnera, odnosno njihovu mogućnost ispunjavanja preferiranih kriterija suprotnog spola, i sukladno tome prilagoditi svoje kriterije i preferencije (Penke, Todd, Lenton i Fasolo., 2007).

S obzirom na navedeno, možemo pretpostaviti da osobe s visokim samopoštovanjem visoko cijene svoje osobine te vjerojatno slične osobine traže i prilikom odabira partnera, što bi

išlo u prilog asortativnom uparivanju. S druge strane, osobe s niskim samopoštovanjem svoje osobine ne smatraju poželjnima, pa možemo pretpostaviti da traže partnere s osobinama različitim njihovima. Prema teoriji sociometra, osobe s visokim samopoštovanjem vjerojatnije će biti prihvaćene u određene socijalne grupe, upravo zbog posjedovanja određenih poželjnih osobina, pa možemo pretpostaviti da će imati više prilike stvoriti veze s osobama sličnih karakteristika, od osoba s niskim samopoštovanjem.

2. Cilj, problemi i hipoteze

2.1. Cilj istraživanja

Dosadašnja istraživanja na polju asortativnog uparivanja bavila su se asortativnošću u crtama ličnosti te asortativnošću u strategijama životnih puteva, ali nije istraženo kakav efekt imaju strategije životnih puteva na asortativnost u crtama ličnosti. Kada je riječ o samopoštovanju, asortativnost je ispitivana najčešće kroz prizmu fizičke privlačnosti, odnosno povezanost samopoštovanja s odabirom partnera prema odgovarajućoj razini fizičke privlačnosti. Iako se pokazalo da za većinu karakteristika vrijedi pozitivno asortativno uparivanje, nije poznato jesu li strategije životnih puteva i samopoštovanje moderatori asortativnog uparivanja. Stoga je glavni cilj ovog istraživanja istražiti moderiraju li strategije životnih puteva i samopoštovanje uparivanje po sličnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela.

2.2. Problemi rada

Problem 1. Ispitati efekte strategija životnih puteva na uparivanje po sličnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela.

Problem 2. Ispitati efekte samopoštovanja na uparivanje po sličnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela.

2.3. Hipoteze

Hipoteza 1. Strategije životnih puteva imat će značajan efekt na uparivanje po sličnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela, na način da će sporija strategija životnih puteva voditi većem uparivanju po sličnosti u crtama petofaktorskog modela.

Hipoteza 2. Samopoštovanje će imati značajan efekt na uparivanje po sličnosti u crtama petofaktorskog modela, na način da će više samopoštovanje voditi većem uparivanju po sličnosti u crtama petofaktorskog modela.

3. Metoda

3.1. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 215 heteroseksualnih romantičnih parova (215 muškaraca i 215 žena), koji su u izvanbračnoj ili bračnoj vezi dulje od godine dana. Raspon godina žena iznosio je 19-65 godina ($M=37.90$; $SD=11.92$), a raspon godina muškaraca 22-65 godina ($M=40.02$; $SD=12.05$). Zajedno živi 83.7% parova iz uzorka, a raspon godina zajedničkog života varira od jedne do 39 godina ($M=13.02$, $SD=11.48$). Većina parova je u braku, 61.9%, dok je 38.1% neoženjeno. Bračni parovi su u braku prosječno 17.53 godina ($SD=10.72$), a neoženjeni su u vezi u prosjeku 6.70 godina ($SD=3.43$). Bez djece bilo je 35.3% parova, a parovi s djecom u prosjeku su imali dvoje djece (raspon broja djece od 1-5). S obzirom na stupanj obrazovanja, struktura ispitanika je slijedeća: 2.6% ispitanika ima završenu osnovnu školu, 47.7% završenu srednju školu, 10.2% završenu višu školu, 37.7% završen fakultet te 1.9% završen poslijediplomski studij. Što se tiče zaposlenja, 10.5% ispitanika zaposleno je na određeno vrijeme, 64.7% na neodređeno vrijeme, 6% ispitanika je nezaposleno, 3.7% u mirovini, a 11.9% su studenti, Raspon godina radnog staža ispitanika je od 0 do 43 godine ($M=15.29$; $SD=11.99$). Svoj imovinski status, 81.6% ispitanika procijenilo je kao srednji.

3.2. Mjerni instrumenti

3.2.1. Crte ličnosti petofaktorskog modela

Za mjerenje crta petofaktorskog modela ličnosti korišten je Big Five Inventory (BFI; Benet-Martinez i John, 1998). Konstruiran je za efikasno mjerenje dimenzija petofaktorskog modela, kada nema potrebe za diferenciranim mjerenjem pojedinih faceta. Sastoji se od 44 čestice te 5 subskala: ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost.

BFI koristi prototipične pridjeve za svaku od crta kao bazu čestice, na koju su nadodane kontekstualne, razjašnjavajuće informacije. Time se dobivaju kratke i jasne čestice (npr. „Sebe vidim kao osobu koja pouzdano obavlja poslove“), a izbjegavaju se kompleksne rečenične strukture te se olakšava prevođenje samog upitnika. Ispitanici se procjenjuju na skali Likertovog tipa od 5 stupnjeva (1- uopće se ne slažem; 5- u potpunosti se slažem). Kompozitni se rezultat određuje kao prosječna vrijednost svih čestica određene subskale.

Unatoč svojoj jednostavnosti i kratkoći, BFI sadržajno dobro pokriva svih 5 dimenzija i ima zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike. Na američkim i kanadskim uzorcima ispitanika

koeficijenti unutarnje konzistencije (Cronbach`s Alpha) obično se kreću od 0.75 do 0.90, s prosjekom preko 0.80, test-retest pouzdanost ima prosjek od 0.85, a ima i visoku konvergentnu valjanost (Benet-Martinez i John, 1998).

Struktura ovog upitnika na hrvatskom jeziku provjerena je konfirmatornom faktorskom analizom, a dobiveni rezultati ukazuju na zadovoljavajuću petofaktorsku strukturu. Pouzdanost unutarnje konzistencije iznosila je 0.77 za ekstraverziju, 0.72 za ugodnost, 0.82 za savjesnost, 0.81 za neuroticizam i 0.83 za otvorenost (Kardum, Gračanin, Hudek-Knežević, 2006).

3.2.2. *Strategije životnih puteva*

Za mjerenje strategija životnih puteva korištena je Mini-K kratka forma upitnika strategija životnih puteva (Figueredo i sur., 2006). Sastoji se od 20 čestica te je kraća verzija Arizona Life History baterije (ALHB), baterije kognitivnih i ponašajnih indikatora strategija životnih puteva. Korelacija Mini-K i Arizona Life History baterije iznosi 0.77. Mini-K verzija upitnika koristi pitanja koja ispitanici procjenjuju na Likertovoj skali od 7 stupnjena (-3 = uopće se ne slažem; +3 = u potpunosti se slažem). Skala se ocjenjuje na način da viši rezultat ukazuje na „sporiju“ (visoki K) strategiju životnih puteva na „brzo-sporo“ (r-K) kontinuumu (Figueredo i Wolf; 2009). Za potrebe ovog istraživanja, Mini-K preveden je na hrvatski jezik. Pri prijevodu upitnika korištena je takozvana „back-translation“ metoda, odnosno u prvom su koraku čestice prevedene s engleskog jezika na hrvatski, nakon čega se hrvatski prijevod prevodio natrag na engleski. Naposljetku su se usklađivale originalna engleska verzija s prevedenom te se, s obzirom na to, prilagodio hrvatski prijevod. Primjer čestice na hrvatskom jeziku glasi: „Imam blizak i topao odnos sa svojim seksualnim partnerom/icom“.

3.2.3. *Samopoštovanje*

Za mjerenje samopoštovanja korištena je Rosenbergova skala samopoštovanja (RSE; Rosenberg, 1965). Skala se sastoji od 10 čestica, a ispitanici se procjenjuju na skali Likertovog tipa od 4 stupnja (od jako se slažem do jako se ne slažem). Svaka čestica uključuje tvrdnju (npr. „Ne osjećam da imam mnogo toga na što bih mogao biti ponosan.“), pri čemu je 5 čestica formulirano pozitivno, a 5 negativno. Istraživanja koja su se bavila psihometrijskim karakteristikama ovog upitnika pokazuju prihvatljivu do visoku pouzdanost. Alpha koeficijenti kreću se između 0.72 (za uzorak muškaraca starijih od 60 godina) te 0.88 (za uzorak studenata). Također, pokazala se test- retest stabilnost od 0.82 u razmaku od tjedan dana, a slični su rezultati

dobiveni i u razmaku od dva tjedna. Općenito je prihvaćena dvofaktorska struktura, pri čemu se jedan faktor odnosi na pozitivno formulirane čestice, a drugi na negativno formulirane čestice, dok oba u podlozi imaju isti konstrukt. Pozitivno se formulirane čestice često definiraju kao samopouzdanje, a negativno formulirane kao nepoštivanje sebe (Gray-Little i sur., 1997). Unutarnja pouzdanost i faktorska struktura upitnika pokazale su se zadovoljavajućim kroz razne kulture i jezike, između ostalog, i u kros-kulturalnoj studiji Schmitta i Allika (2005) u kojoj je RSE upitnik proveden na 28 jezika, uključujući i hrvatski. Hrvatska verzija RSE upitnika korištena je u ovome radu.

3.2.4. Sociodemografske varijable

Sociodemografske varijable mjerene su putem 12 pitanja koja se odnose na spol i dob ispitanika, bračni status, broj djece, stupanj obrazovanja, zanimanje, zaposlenost, radni staž, zajednički život s partnerom (ako zajedno žive), duljinu braka i/ili veze te samoprocjena imovinskog statusa domaćinstva.

3.3. Postupak istraživanja

Parovi su upitnike ispunjavali istovremeno, ali zasebno, u prisutnosti ispitivača. Dio ispitanika ispitan je u prostorijama Filozofskog fakulteta u Rijeci, a dio u njihovim domovima, ovisno kako je ispitanicima najviše odgovaralo. Parovima je rečeno da odgovaraju na pitanja o sebi i svojoj vezi te da ćemo njihove odgovore međusobno uspoređivati. Naglašeno im je da im je zagarantirana potpuna anonimnost, što se ostvarilo time što se na upitnike nisu potpisivali te su nakon rješavanja upitnike stavljali u neoznačenu kovertu koju su sami zalijepili i ubacili među ostale neoznačene kovertu. Osim toga, naglašeno im je i da osoba koja ih ispituje neće otvoriti kovertu, već će to učiniti neka treća osoba, koja ih ne poznaje niti zna da su baš oni ispunjavali te upitnike. Također, napomenuto im je da je izrazito bitno na pitanja iskreno odgovarati, jer od neiskrenih odgovora istraživači ne bi imali korist. Prije početka zasebnog rješavanja, parovi su se dogovorili oko zajedničke šifre koju su upisivali na prvu stranu upitnika, bez da kažu ispitivaču, a koja služi kako se upitnici parova ne bi izgubili nakon što se izvade iz koverti. Također, dana im je uputa da se dogovore oko pitanja vezanih za duljinu veze, odnosno braka, kako ne bi bilo previše odstupanja u odgovorima. Nakon toga, ispitivač ih je razdvojio te su započeli samostalno rješavanje ostatka upitnika, što je trajalo oko 25 minuta. Kada su završili, ispitivač ih je uputio da još jednom provjere jesu li sve riješili te da upitnike preklope, stave u kovertu, kovertu zalijepe i

ubace u vrećicu s ostalim kovertama. Osim instrumentarija prikazanog u radu, u ispitivanju su korišteni i drugi mjerni instrumenti. Prikupljeni podaci objedinjeni su u jednu bazu te obrađeni programskim paketom za statističku obradu - IBM SPSS 20.0.

4. Rezultati

Za početak, provjereni su deskriptivni indikatori, indikatori pouzdanosti te razlikuju li se muškarci i žene u rezultatima na skalama korištenim u ovome radu. U Tablici 1. prikazana je deskriptivna statistika, koeficijenti unutarnje konzistencije korištenih skala, te koeficijenti razlike s obzirom na spol ispitanika.

Tablica 1. Deskriptivni podaci, koeficijenti unutarnje konzistencije korištenih skala (Cronbach Alpha) te koeficijenti razlike (t-test i Cohenov d) s obzirom na spol ispitanika

	Žene			Muškarci			t	Cohenov d
	M	SD	α	M	SD	α		
Ekstraverzija	28.71	5.01	0.80	29.13	4.75	0.76	- 0.90	0.09
Ugodnost	33.72	4.79	0.74	33.27	4.83	0.74	0.97	0.10
Savjesnost	35.20	4.25	0.74	34.90	5.19	0.82	0.67	0.07
Neuroticizam	20.99	5.00	0.79	18.66	5.02	0.80	4.82**	0.46
Otvorenost	36.49	6.13	0.83	34.94	6.03	0.81	2.64**	0.26
RSE	18.42	4.14	0.85	17.79	4.34	0.86	- 0.99	0.15
Mini-K	113.69	11.48	0.77	106.82	12.86	0.76	5.84**	0.56

** p<0.01

Koeficijenti unutarnje konzistencije ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost svih mjerenih skala. Rezultati t-testa pokazuju da su se žene procjenjivale više na dimenzijama neuroticizma i otvorenosti, te izvještavale o sporijoj životnoj strategiji od muškaraca, dok su procjene ekstraverzije, ugodnosti, savjesnosti i samopoštovanja bile podjednake. Cohenov d koeficijent ukazuje na mali efekt razlike muškaraca i žena u otvorenosti te srednji efekt za neuroticizam i strategije životnih puteva.

4.1. Asortativnost u crtama ličnosti petofaktorskog modela

Kako bi ispitali asortativno uparivanje parova u uzorku, korištena su dva metodološka pristupa istraživanju asortativnog uparivanja: pristup usmjeren na varijable i pristup usmjeren na parove, pri čemu su za pristup usmjeren na parove korištene dvije metode: profilna sličnost među članovima para te kvadrirana razlika muškaraca i žena (Figueredo i Wolf, 2009). U nastavku slijede dobiveni rezultati.

Za pristup usmjeren na varijable, izračunate su korelacije muškaraca i žena u crtama ličnosti petofaktorskog modela, koje su prikazane u Tablici 2.

Tablica 2. Povezanost između muškaraca i žena u crtama ličnosti petofaktorskog modela

		Muškarci				
		Ekstraverzija	Ugodnost	Savjesnost	Neuroticizam	Otvorenost
Žene	Ekstraverzija	0.16*	- 0.01	0.08	- 0.07	0.15*
	Ugodnost	0.06	- 0.02	0.04	0.00	0.10
	Savjesnost	0.05	0.05	0.04	0.01	0.04
	Neuroticizam	- 0.02	0.04	- 0.06	0.03	- 0.02
	Otvorenost	0.03	0.01	0.00	- 0.04	0.18**

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Koristeći pristup usmjeren na varijable, utvrđena je relativno niska, ali značajna pozitivna povezanost muškaraca i žena u ekstraverziji (0.16; $p < 0.05$) i otvorenosti (0.18; $p < 0.01$).

U pristupu usmjerenom na parove, za svaki par izračunata je korelacija između svih čestica pojedinih dimenzija. U Tablici 3. prikazana je deskriptivna statistika za korelacije u crtama ličnosti za sve parove.

Tablica 3. Deskriptivne vrijednosti povezanosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela za sve parove

	M	SD	Min	Max
Ekstraverzija	0.19	0.37	- 0.75	0.95
Ugodnost	0.24	0.35	- 0.76	1.00
Savjesnost	0.22	0.37	- 0.71	0.94
Neuroticizam	0.32	0.34	- 0.61	0.96
Otvorenost	0.21	0.36	- 0.73	0.91

Koristeći se metodom profilne sličnosti članova para, niti jedna crta ličnosti ne pokazuje značajnu asortativnost. To ne čudi, s obzirom da je broj čestica za pojedine subskale između 8 i 10 te bi korelacije trebale biti vrlo visoke kako bi bile značajne. Tako bi za značajnost od $p < 0.05$ korelacija trebala iznositi 0.64 za otvorenost, 0.67 za ugodnost i savjesnost te čak 0.71 za ekstraverziju i neuroticizam.

Prema rasponu korelacija možemo vidjeti da je ipak bilo parova koji su pokazali značajnu asortativnosti. Značajnu negativnu asortativnost u ekstraverziji pokazala su 2 para, odnosno 1% parova, a pozitivnu 18 parova, odnosno 9% parova. Tri su para pokazala značajnu negativnu asortativnost u ugodnosti (1.5%), a 20 je parova bilo značajno pozitivno upareno u toj crti (9.8%). Kada je riječ o savjesnosti, jedan se par značajno razlikovao (0.5%), dok ih je 24 bilo pozitivno upareno (12%). Niti jedan se par nije značajno razlikovao u neuroticizmu, ali je pozitivna asortativnost pronađena za 27 parova (13.4%). Naposljetku, u crti otvorenosti negativno su uparena bila 2 para (1%), a pozitivno uparenih bilo je 29 (14.4%).

U pristupu usmjerenom na parove, računata je još jedna mjera asortativnosti, kvadrirana razlika muškaraca i žena. Specifičnije, za svaku crtu, rezultat muškarca oduzeo se od rezultata žene i potom kvadrirao. Deskriptivni podaci kvadriranih razlika muškaraca i žena u crtama ličnosti prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4. Deskriptivni podaci kvadriranih razlika muškaraca i žena u crtama ličnosti petofaktorskog modela

	Min	Max	M	SD
Ekstraverzija	0	256	40.10	50.75
Ugodnost	0	625	47.05	76.91
Savjesnost	0	361	43.39	58.74
Neuroticizam	0	625	53.91	75.98
Otvorenost	0	676	62.40	91.55

Kvadrirane razlike obrnuti su indikator asortativnog uparivanja na individualnoj razini. On funkcionira kao parametar varijance, pri čemu viša kvadrirana razlika između partnera označava nižu razinu asortativnog uparivanja (Figueredo i Wolf, 2009).

4.2. Efekti strategija životnih puteva (SŽP) na asortativnost u crtama ličnosti petofaktorskog modela

4.2.1. Pristup usmjeren na varijable

Kako bi ispitali djeluju li strategije životnih puteva na asortativnost mjerenu pristupom usmjerenim na varijable, izračunati su parcijalni koeficijenti korelacija, odnosno korelacije između crta ličnosti žena i muškaraca uz kontrolu ženske i muške SŽP i njihove interakcije. U Tablici 5. prikazani su koeficijenti asortativnosti u crtama ličnosti.

Tablica 5. Koeficijenti asortativnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela prije i nakon uključivanja strategija životnih puteva u analizu

	Bez kontrole SŽP		S kontrolom SŽP	
	r	N	r	N
Ekstraverzija	0.16*	215	0.14*	186
Ugodnost	- 0.02	215	- 0.04	186
Savjesnost	0.04	215	- 0.01	186
Neuroticizam	0.03	215	0.03	186
Otvorenost	0.18**	215	0.20**	186

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

U Tablici 5. možemo vidjeti da su se koeficijenti asortativnosti minimalno promijenili uključivanjem SŽP u analizu, što ukazuje na to da strategije životnih puteva nemaju efekta na asortativnost u crtama ličnosti. Korelacija za ekstraverziju postala je neznačajna, ali uglavnom zbog smanjenja broja ispitanika, do kojeg je došlo zbog podataka koji nedostaju, odnosno neodgovorenih pitanja na mini-K upitniku.

4.2.2. Pristup usmjeren na parove

4.2.2.1. Profilna sličnost članova para

Kako bi ispitali profilnu sličnost članova para najprije su izračunate korelacije između asortativnosti u crtama ličnosti i mjera SŽP. Tablica 6. prikazuje korelacije strategija životnih puteva i asortativnosti u crtama ličnosti.

Tablica 6. Korelacije strategija životnih puteva i asortativnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela

	Ekstraverzija	Ugodnost	Savjesnost	Neuroticizam	Otvorenost
Ženska SŽP	0.04	- 0.08	0.04	0.12	0.05
Muška SŽP	0.13	- 0.03	-0.02	0.05	0.16*
Interakcija Ž i M SŽP	0.01	0.09	0.14*	- 0.07	0.03

*p<0.05

Generalno, korelacije su relativno niske. Ipak, značajna je pozitivna korelacija muške strategije životnih puteva i asortativnosti u otvorenosti (0.16; p<0.05). Osim toga, pronađena je i granično značajna korelacija asortativnosti u savjesnosti i interakcije muške i ženske SŽP (0.14; p=0.053).

Kako bi utvrdili ukupni i samostalni doprinos strategija životnih puteva u objašnjenju varijance asortativnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela provedeno je pet hijerarhijskih regresijskih analiza. Prediktori su u analizu uključivani u dva koraka, pri čemu su muška i ženska SŽP uključene u prvom koraku, a njihova interakcija u drugom. Kao kriteriji korištene su asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti. Značajni rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza prikazani su u Tablici 7.

Tablica 7. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza s asortativnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela kao kriterijskim varijablama

Asortativnost u savjesnosti					
	β	R	R²	F promjena	Ukupni F
1. korak		0.06	0.00		0.35
Muška SŽP	-0.04				
Ženska SŽP	0.06				
2. korak		0.16	0.02	3.82*	1.51
Muška SŽP	- 0.25				
Ženska SŽP	0.07				
Interakcija muške i ženske SŽP	0.14*				
Asortativnost u otvorenosti					
	β	R	R²	F promjena	Ukupni F
1. korak		0.18	0.03		3.18*
Muška SŽP	0.18**				
Ženska SŽP	- 0.00				
2. korak		0.18	0.04	0.42	2.25
Muška SŽP	0.19**				
Ženska SŽP	- 0.00				
Interakcija muške i ženske SŽP	0.05				

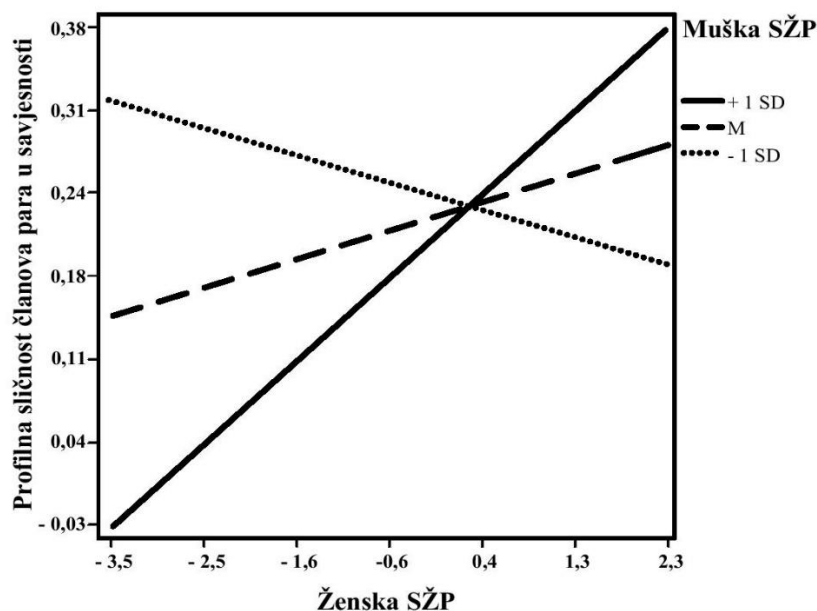
*p<0.05, **p<0.01;

Hijerarhijske regresijske analize pokazale su da muška i ženska SŽP, kao ni njihova interakcija nisu značajni prediktori varijance asortativnosti u ekstraverziji, ugodnosti i neuroticizmu. Kada govorimo o asortativnosti u savjesnosti, muška i ženska SŽP također nisu objasnile značajno dio varijance, ali se njihova interakcija pokazala granično značajnim prediktorom, objašnjavajući 2.1% varijance (R=0.16; $F_{1,178}=3.82$; $p=0.052$). Sporija ženska SŽP, uz sporiju mušku SŽP vodi većoj asortativnosti u savjesnosti. Prvi se korak pokazao značajnim u objašnjenju asortativnosti u otvorenosti, objašnjavajući 3,3% varijance (R=0.18; $F_{1,185}=3.18$;

$p < 0.05$). Muška SŽP pokazala se značajnim prediktorom asortativnosti u otvorenosti ($\beta = 0.18$; $p = 0.014$), na način da je sporija muška SŽP vodila većoj asortativnosti u otvorenosti, dok interakcija muške i ženske SŽP nije dodatno objasnila značajan dio varijance.

Značajni interakcijski efekti dodatno su provjereni analizom nagiba pravca. Kako bi omogućili interpretaciju svih značajnih interakcija, predciranane vrijednosti izračunate su na način da su se srednje vrijednosti u regresijskoj jednadžbi zamijenile vrijednostima koje su jednu standardnu devijaciju ispod i iznad aritmetičke sredine. Te su se vrijednosti potom iskoristile kako bi se stvorili zasebni regresijski pravci koji predstavljaju pojedince koji su izvještavali o bržoj i sporijoj strategiji životnih puteva. Profilna sličnost parova u savjesnosti s obzirom na žensku i mušku SŽP prikazana je na Slici 1.

Slika 1. Profilna sličnost parova u savjesnosti s obzirom na žensku i mušku SŽP

Analiza nagiba pravca pokazala je da se asortativnost parova u savjesnosti granično povećava kod parova sa sporijom ženskom SŽP ($b = 0.07$; $p = 0.06$), kada je muška SŽP za jednu standardnu devijaciju viša od prosjeka. Iako je rezultat samo granično značajan, ukazuje na to da se sličnost parova u savjesnosti povećava kod parova sa sporijom SŽP.

4.2.2.2. Metoda kvadriranih razlika

Efekti SŽP na asortativnost u crtama ličnosti analizirani su i metodom kvadriranih razlika. Pearsonovi koeficijenti korelacije kvadriranih razlika u SŽP i asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti prikazani su u Tablici 8.

Tablica 8. Pearsonovi koeficijenti korelacije kvadriranih razlika u SŽP i asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti petofaktorskog modela

Asortativnost u:	Ženska SŽP	Muška SŽP	Interakcija ženske i muške SŽP
Ekstraverziji	0.01	- 0.03	- 0.05
Ugodnosti	0.05	0.02	- 0.12
Savjesnosti	0.08	- 0.22**	- 0.19**
Neuroticizmu	- 0.17*	0.02	0.00
Otvorenosti	- 0.05	- 0.04	- 0.06

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Značajnom se pokazala korelacija asortativnosti u savjesnosti i muške SŽP (-0.22; $p < 0.01$) te interakcije muške i ženske SŽP (-0.19; $p < 0.01$). Također, asortativnost u neuroticizmu i ženska SŽP značajno su korelirali (-0.17; $p < 0.05$). Kvadrirane razlike obrnuta su mjera asortativnosti, što znači da negativan smjer govori o povezanosti spore SŽP s manjom razlikom članova para, odnosno s većom asortativnošću. Iz toga slijedi da je sporija muška SŽP povezana s većom asortativnošću savjesnosti te sporija ženska SŽP s većom asortativnošću neuroticizma.

Izračunate su i hijerarhijske regresijske analize, u kojima su u prvom koraku u analizu uključene muška i ženska SŽP, a u drugom koraku njihova interakcija. Kao kriteriji korištene su asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti. Značajni rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza prikazani su u Tablici 9.

Tablica 9. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza s crtama ličnosti petofaktorskog modela kao kriterijskim varijablama

Asortativnost u savjesnosti

	β	R	R ²	F promjena	Ukupni F
1. korak		0.26	0.07		6.72**
Muška SŽP	- 0.25**				
Ženska SŽP	0.14				
2. korak		0.33	0.11	9.28**	7.77**
Muška SŽP	- 0.27**				
Ženska SŽP	0.13				
Interakcija muške i ženske SŽP	- 0.21**				

Asortativnost u neuroticizmu

	β	R	R ²	F promjena	Ukupni F
1. korak		0.18	0.03		3.10*
Muška SŽP	0.06				
Ženska SŽP	- 0.18**				
2. korak		0.18	0.03	0.00	2.05
Muška SŽP	0.06				
Ženska SŽP	- 0.18**				
Interakcija muške i ženske SŽP	0.00				

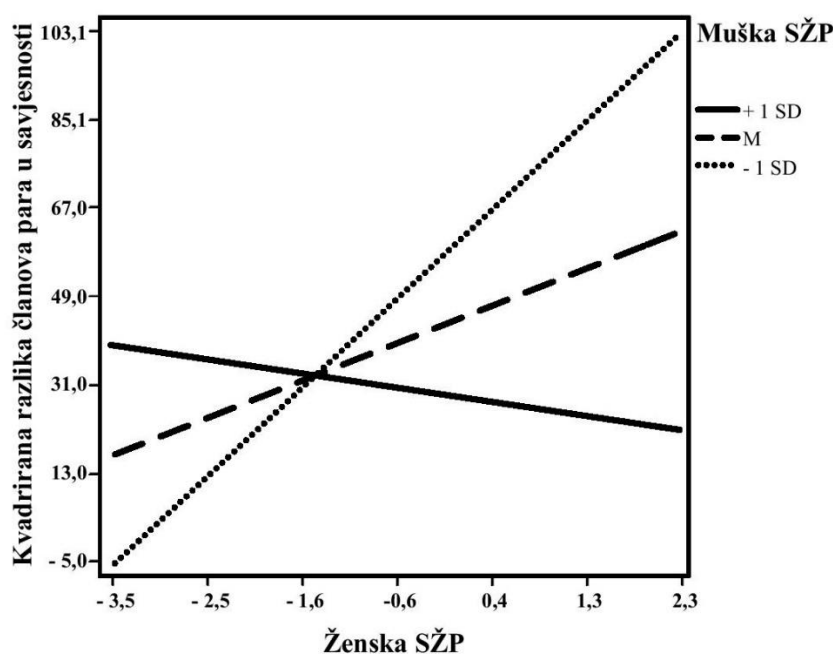
*p<0.05, **p<0.01

Muška i ženska SŽP te njihova interakcija nisu se pokazale značajnim prediktorom asortativnosti u ekstraverziji, ugodnosti i otvorenosti. Prvih korak objasnio je značajnih 6,7% varijance asortativnosti u savjesnosti (R=0.26; $F_{2,188}=6.72$; $p<0.01$), pri čemu se muška SŽP pokazala značajnim negativnim prediktorom ($\beta= -0.25$; $p<0.01$), odnosno što je muška SŽP bila sporija, asortativnost u savjesnosti bila je veća. Drugi korak, odnosno interakcija muške i ženske SŽP objasnio je dodatnih 4,4% varijance asortativnosti u savjesnosti (R=0.33; $F_{1,187}=9.28$; $p<0.01$). Prvi se korak pokazao značajnim i kada je kriterij bila asortativnost u neuroticizmu,

objasnjavajući 3,2% varijance ($R=0.18$; $F_{2,188}=3.10$; $p<0.05$), pri čemu se ženska SŽP pokazala značajnim negativnim prediktorom ($\beta= -0.18$; $p=0.015$). Što je bila sporija ženska SŽP, asortativnost u neuroticizmu bila je veća. Interakcija ženske i muške SŽP nije značajno doprinijela objašnjenju asortativnosti u neuroticizmu.

Slika 2. prikazuje dodatnu analizu interakcijskih efekata za kvadrirane razlike u savjesnosti s obzirom na mušku i žensku SŽP.

Slika 2. Kvadrirane razlike u savjesnosti s obzirom na mušku i žensku SŽP

Dodatna analiza interakcijskih efekata pokazala je da se kvadrirana razlika parova u savjesnosti značajno povećava kod parova u kojima žena ima bržu SŽP ($b=18.83$; $p<0.01$), kada je muška SŽP za jednu standardnu devijaciju niža od prosjeka. Ovakav rezultat, u skladu s hipotezom, ukazuje na to da se sličnost parova u savjesnosti povećava kod parova sa sporijom SŽP.

4.3. Efekti samopoštovanja na asortativnost u crtama ličnosti petofaktorskog modela

4.3.1. Pristup usmjeren na varijable

Kako bi ispitali djeluje li samopoštovanje na asortativnost mjerenu pristupom usmjerenim na varijable, izračunati su parcijalni koeficijenti korelacija, odnosno korelacije između crta ličnosti žena i muškaraca uz kontrolu ženskog i muškog samopoštovanja i njihove interakcije. U Tablici 10. prikazani su koeficijenti asortativnosti u crtama ličnosti, prije i nakon kontrole samopoštovanja.

Tablica 10. Koeficijenti asortativnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela prije i nakon uključivanja samopoštovanja u analizu

	Bez kontrole samopoštovanja		S kontrolom samopoštovanja	
	R	N	r	N
Ekstraverzija	<u>0.16*</u>	215	<u>0.06</u>	205
Ugodnost	- 0.02	215	- 0.02	205
Savjesnost	0.04	215	- 0.00	205
Neuroticizam	0.03	215	- 0.03	205
Otvorenost	0.18**	215	0.20**	205

*p<0.05 **p<0.01

Asortativnost u otvorenosti pokazala se značajnom i uz kontrolu samopoštovanja, dok je asortativnost u ekstraverziji prestala biti značajna. Dakle, postoji indikacija da samopoštovanje članova para ima efekta na stupanj asortativnosti u ekstraverziji.

4.3.2. Pristup usmjeren na parove

4.3.2.1. Profilna sličnost članova para

Kako bi ispitali profilnu sličnost članova para, najprije su izračunate korelacije između asortativnosti u crtama ličnosti i mjera samopoštovanja. Tablica 11. prikazuje korelacije samopoštovanja i asortativnosti u crtama ličnosti.

Tablica 11. Korelacije samopoštovanja i asortativnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela

Samopoštovanje	Ekstraverzija	Ugodnost	Savjesnost	Neuroticizam	Otvorenost
Žensko	0.08	- 0.13	0.04	0.09	0.14*
Muško	0.04	0.04	-0.03	0.11	0.07
Interakcija M i Ž	0.11	- 0.02	0.08	0.05	- 0.01

* $p < 0.05$

Generalno, korelacije su relativno niske. Ipak, značajna je pozitivna korelacija ženskog samopoštovanja i asortativnosti u otvorenosti (0.14; $p < 0.05$).

Kako bi utvrdili ukupni i samostalni doprinos samopoštovanja u objašnjenju varijance asortativnosti u crtama ličnosti petofaktorskog modela provedeno je pet hijerarhijskih regresijskih analiza. Prediktori su u analizu uključivani u dva koraka, pri čemu su muško i žensko samopoštovanje uključene u prvom koraku, a njihova interakcija u drugom. Kao kriteriji korištene su asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti. Hijerarhijske regresijske analize pokazale su da muško i žensko samopoštovanje, kao ni njihova interakcija nisu značajni prediktori varijance asortativnosti u niti jednoj od crta ličnosti.

4.3.2.2. Metoda kvadriranih razlika

Efekt samopoštovanja na asortativnost u crtama ličnosti analizirano je i metodom kvadriranih razlika. Pearsonovi koeficijenti korelacije kvadriranih razlika u samopoštovanju i asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti prikazani su u Tablici 12.

Tablica 12. Pearsonovi koeficijenti korelacije kvadriranih razlika u samopoštovanju i asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti petofaktorskog modela

Asortativnost u:	Žensko samopoštovanje	Muško samopoštovanje	Interakcija Ž i M samopoštovanja
Ekstraverziji	- 0.09	- 0.07	- 0.19**
Ugodnosti	0.06	0.06	- 0.09
Savjesnosti	- 0.12	- 0.18*	0.01
Neuroticizmu	- 0.10	0.10	- 0.17*
Otvorenosti	0.10	- 0.04	- 0.08

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Značajnom se pokazala korelacija interakcije muškog i ženskog samopoštovanja i asortativnosti u ekstraverziji (- 0.19; $p < 0.01$) te asortativnosti u neuroticizmu (-0.17; $p < 0.05$). Također, značajno su korelirali i asortativnost u savjesnosti i muškog samopoštovanja (-0.18; $p < 0.05$). Kvadrirane razlike obrnuta su mjera asortativnosti, što znači da negativan smjer govori o povezanosti visokog samopoštovanja s manjom razlikom članova para, odnosno s većom asortativnošću. Iz toga slijedi da je više muško i žensko samopoštovanje povezano s većom asortativnošću ekstraverzije i neuroticizma te više muško samopoštovanje s većom asortativnošću savjesnosti.

Izračunate su i hijerarhijske regresijske analize, u kojima su u prvom koraku u analizu uključene muško i žensko samopoštovanje, a u drugom koraku njihova interakcija. Kao kriteriji korištene su asortativnosti u pojedinim crtama ličnosti. Značajni rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza prikazani su u Tablici 13.

Tablica 13. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza s crtama ličnosti petofaktorskog modela kao kriterijskim varijablama

Asortativnost u ekstraverziji

	β	R	R ²	F promjena	Ukupni F
1. korak		0.11	0.01		1.32
Muško samopoštovanje	- 0.07				
Žensko samopoštovanje	- 0.08				
2. korak		0.21	0.04	6.80**	3.17*
Muško samopoštovanje	- 0.07				
Žensko samopoštovanje	- 0.06				
Interakcija muškog i ženskog samopoštovanja	- 0.18**				

Asortativnost u savjesnosti

	β	R	R ²	F promjena	Ukupni F
1. korak		0.20	0.04		4.32**
Muško samopoštovanje	- 0.15*				
Žensko samopoštovanje	- 0.11				
2. korak		0.21	0.04	0.12	2.91*
Muško samopoštovanje	- 0.15*				
Žensko samopoštovanje	- 0.11				
Interakcija muškog i ženskog samopoštovanja	0.02				

Asortativnost u neuroticizmu

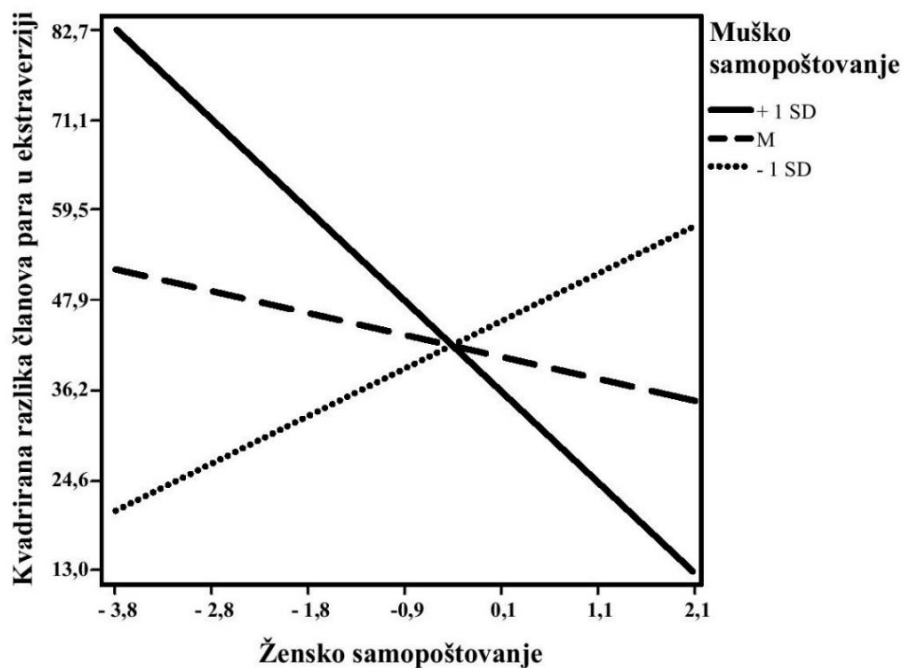
	β	R	R ²	F promjena	Ukupni F
1. korak		0.16	0.02		2.61
Muško samopoštovanje	0.12				
Žensko samopoštovanje	- 0.12				
2. korak		0.22	0.05	5.51*	3.62**
Muško samopoštovanje	0.12				
Žensko samopoštovanje	- 0.11				
Interakcija muškog i ženskog samopoštovanja	- 0.16*				

*p<0.05, **p<0.01

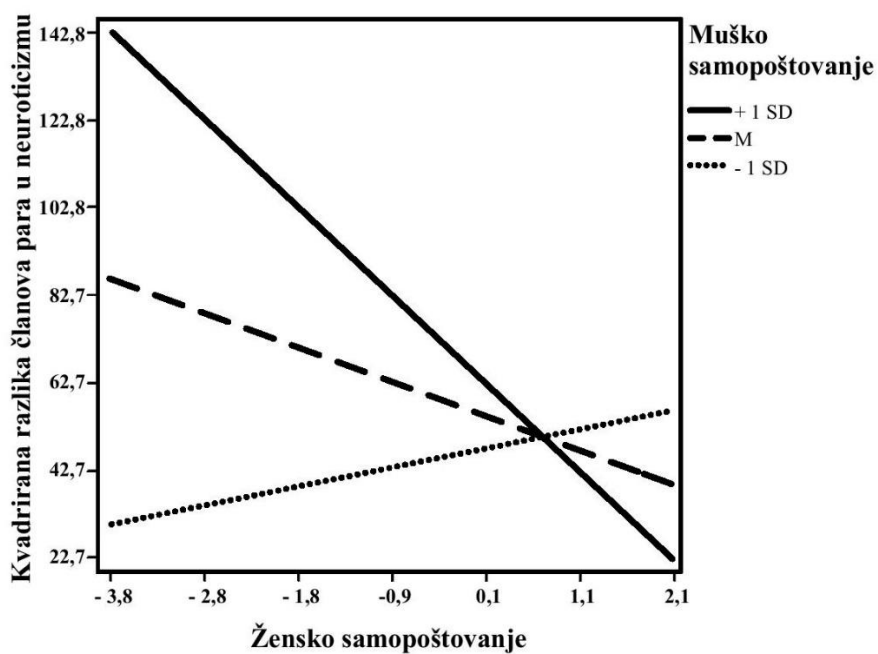
Muško i žensko samopoštovanje te njihova interakcija nisu se pokazale značajnim prediktorom asortativnosti u ugodnosti i otvorenosti. Interakcija ženskog i muškog samopoštovanja imala je značajan efekt na asortativnost u ekstraverziji ($\beta = -0.18$; $p=0.01$), objašnjavajući 3.2% varijance povrh prvog koraka ($R=0.21$; $F_{1,206}=6.80$; $p=0.01$). Interakcija muškog i ženskog samopoštovanja pokazala se značajnom i u objašnjenju varijance asortativnosti u neuroticizmu. Objasnila je dodatnih 2.5% varijance ($R=0.22$; $F_{1,206}=5.51$; $p<0.05$; $\beta = -0.16$). Negativan smjer govori nam da što je samopoštovanje bilo više, veća je bila i asortativnost članova para u ekstraverziji i neuroticizmu. Prvi je korak objasnio značajnih 4% varijance asortativnosti u savjesnosti ($R=0.20$; $F_{2,207}=4.32$; $p=0.015$), pri čemu se muško samopoštovanje pokazalo značajnim prediktorom ($\beta = -0.15$; $p<0.05$). Interakcija muškog i ženskog samopoštovanja nije značajno doprinijela objašnjenju varijance asortativnosti u savjesnosti. Što je muško samopoštovanje bilo više, veća je bila i asortativnost u savjesnosti.

Napravljena je i analiza nagiba pravca za kvadrirane razlike u ekstraverziji i neuroticizmu s obzirom na muško i žensko samopoštovanje te je prikazana na slikama 3. i 4.

Slika 3. Kvadrirane razlike u ekstraverziji s obzirom na muško i žensko samopoštovanje

Slika 4. Kvadrirane razlike u neuroticizmu s obzirom na muško i žensko samopoštovanje

Dodatna analiza interakcijskih efekata pokazala je da se kvadrirana razlika parova u ekstraverziji značajno smanjuje kod parova u kojima žene izvještavaju o višem samopoštovanju ($b = -12.01$; $p = 0.01$), kada je muško samopoštovanje za jednu standardnu devijaciju više od prosjeka, odnosno, da se sličnost parova u ekstraverziji povećava kod parova s višim samopoštovanjem, što je vidljivo na Slici 3. Isto vrijedi i za neuroticizam. Kvadrirana razlika parova u neuroticizmu značajno se smanjuje kod parova u kojima žene izvještavaju o višem samopoštovanju ($b = -20.69$; $p < 0.01$), kada je muško samopoštovanje za jednu standardnu devijaciju više od prosjeka, odnosno sličnost parova u neuroticizmu povećava se kod parova s višim samopoštovanjem, što je vidljivo na Slici 4.

4.4. Sažetak dobivenih rezultata

Dobiveni efekti strategija životnih puteva i samopoštovanja na asortativnost u crtama ličnosti sažeti su u Tablici 14. i 15.

Tablica 14. Dobiveni efekti strategija životnih puteva na asortativnost u crtama ličnosti

Crte ličnosti	Pristup usmjeren na varijable	Pristupi usmjereni na parove	
		Profilna sličnost	Metoda kvadriranih razlika
Ekstraverzija	0	0	0
Ugodnost	0	0	0
Savjesnost	0	+ SŽP _{M*ž}	+ SŽP _M ; + SŽP _{M*ž}
Neuroticizam	0	0	+ SŽP _ž
Otvorenost	0	+ SŽP _M	0

0 – nije pronađen efekt; + SŽP_M – pronađen pozitivan efekt muške strategije životnih puteva; + SŽP_ž – pronađen pozitivan efekt ženske strategije životnih puteva; + SŽP_{M*ž} – pronađen značajan interakcijski efekt muške i ženske strategije životnih puteva

U tablici je vidljivo da su pozitivni efekti interakcije muške i ženske strategije životnih puteva pronađeni za asortativnost u savjesnosti, u pristupu usmjerenom na parove koji se bazirao na profilnoj sličnosti te metodi kvadriranih razlika, dok je efekt muške SŽP pronađen metodom kvadriranih razlika. Osim toga, koristeći se metodom kvadriranih razlika pronađen je pozitivan efekt ženske strategije životnih puteva na asortativnost u neuroticizmu, a pristupom temeljenom na profilnoj sličnosti pronađen je pozitivan efekt muške strategije životnih puteva na asortativnost u otvorenosti.

Tablica 15. Dobiveni efekti samopoštovanja na asortativnost u crtama ličnosti

Crte ličnosti	Pristup usmjeren na varijable	Pristupi usmjereni na parove	
		Profilna sličnost	Metoda kvadriranih razlika
Ekstraverzija	+	0	+ SP _{M*Ž}
Ugodnost	0	0	0
Savjesnost	0	0	+ SP _M
Neuroticizam	0	0	+ SP _{M*Ž}
Otvorenost	0	0	0

0 – nije pronađen efekt; + SP_M – pronađen pozitivan efekt muškog samopoštovanja; + SP_{M*Ž} – pronađen značajan interakcijski efekt muškog i ženskog samopoštovanja

Iz tablice je vidljivo da je pronađen efekt samopoštovanja na asortativnost u ekstraverziji, koristeći se pristupom usmjerenim na varijable te pozitivan efekt interakcije muškog i ženskog samopoštovanja na asortativnost u ekstraverziji, koristeći se metodom kvadriranih razlika. Interakcija muškog i ženskog samopoštovanja, imala je pozitivan efekt i na asortativnost u neuroticizmu, kada se radilo o metodi kvadriranih razlika, a istom metodom nađen je i pozitivan efekt muškog samopoštovanja na asortativnost u savjesnosti.

5. *Rasprava*

Cilj ovog rada bio je ispitati imaju li strategije životnih puteva i samopoštovanje značajan efekt na asortativno uparivanje ljudi u crtama ličnosti petofaktorskog modela. Pri tome se asortativno uparivanje mjerilo putem dva pristupa: pristupom usmjerenim na varijable te pristupom usmjerenim na parove, za koji je korištena profilna sličnost članova para te metoda kvadriranih razlika. Kada je riječ o strategijama životnih puteva, pretpostavljeno je da će se osobe sa sporijom strategijom životnih puteva asortativno uparivati kako bi omogućili visoku pouzdanost kopiranja genetskog materijala u replikaciji, uz produkciju manjeg broja potomaka, što je povoljno u stabilnoj okolini, dok će osobe s bržom strategijom životnih puteva težiti manjoj asortativnosti kako bi osigurali genetsku raznolikost većeg broja potomaka, što je povoljno u nepredvidljivoj okolini. Kada je riječ o samopoštovanju, s obzirom da osobe s visokim samopoštovanjem visoko cijene svoje osobine, pretpostavljeno je da će slične osobine tražiti i kod potencijalnih partnera, dok će osobe s niskim samopoštovanjem svoje osobine smatrati nepoželjnim i tražiti partnera s različitim osobinama. Iz toga su slijedile hipoteze da će samopoštovanje i strategije životnih puteva imati efekt na asortativnost u crtama ličnosti, odnosno da će više samopoštovanje i sprija strategija životnih puteva biti povezana s većom asortativnošću u crtama ličnosti.

Pristupom usmjerenim na varijable, dobivena je značajna pozitivna asortativnost muškaraca i žena u ekstraverziji i otvorenosti, dok metodom profilne sličnosti članova para nije dobivena značajna asortativnost za niti jednu crtu ličnosti petofaktorskog modela. Metodom kvadriranih razlika sličnost muškaraca i žena bila je najveća u ekstraverziji, što je u skladu s rezultatima pristupa usmjerenog na varijable, ali, za razliku od njega, parovi su se najviše razlikovali u otvorenosti.

Razlika u rezultatima s obzirom na pristup bila je očekivana jer pristup usmjeren na varijable mjeri sličnost u uzorku muškaraca i žena, dok pristup usmjeren na parove mjeri sličnosti muškarca i žene u pojedinom paru. Unutar pristupa usmjerenog na parove računat je indeks sličnosti, odnosno profilna sličnost članova para te indeks razlika, odnosno kvadrirana razlika članova para. Temeljna razlika između indeksa sličnosti i razlika je ta da indeks razlika polazi od pretpostavke potpune, savršene sličnosti te potom mjeri koliko se razlikuju dva seta čestica, dok indeks sličnosti polazi od pretpostavke da ne postoji sličnost, a onda mjeri sličnost između dva seta čestica (Kenny, Kashy i Cook, 2006).

Rezultati pristupa usmjerenog na varijable u skladu su s istraživanjima Watsona i sur. (2004) i Rammstedta i Schuppa (2008) kada govorimo o asortativnosti u otvorenosti, ali nije dobivena značajna asortativnost za ugodnost, savjesnost i neuroticizam. Kada je riječ o ekstraverziji, rezultati su u skladu s istraživanjem Watsona i sur. (2000), no suprotni istraživanju Watsona i sur. (2004), za koju je u spomenutom istraživanju dobiveno nisko negativno uparivanje. Profilnom sličnošću članova para, u skladu s istraživanjem Luo i Klohnena (2005), nije dobivena značajna asortativnost, za razliku od istraživanja Gonzage, Campos i Bradburya (2007).

Kada govorimo o efektima strategija životnih puteva na asortativnost u crtama ličnosti, rezultati ponovo nisu jednoznačni. Ako uzmemo u obzir pristup usmjeren na varijable, SŽP nemaju efekta na asortativnost u crtama ličnosti, što nije u skladu s hipotezom. S druge strane, pristupom usmjerenim na parove hipoteza je potvrđena za neke od crta ličnosti. Metodom profilne sličnosti članova para pronađena je povezanost između SŽP i asortativnosti u otvorenosti i savjesnosti. Pokazalo se da sporija muška SŽP vodi većoj asortativnosti u otvorenosti, a sporija muška i ženska SŽP pokazale su se granično značajnim prediktorima asortativnosti u savjesnosti, što je potvrdila i dodatna analiza interakcijskih efekata. Metoda kvadriranih razlika dovela je do sličnih rezultata kada govorimo o savjesnosti. Muška i ženska SŽP pokazale su se značajnim pozitivnim prediktorom asortativnosti u savjesnosti. Ovakav rezultat, u skladu s hipotezom, ukazuje na to da se sličnost parova u savjesnosti povećava kod parova sa sporijom SŽP, što je potvrdila i dodatna analiza interakcijskih efekata. Za razliku od metode profilne sličnosti članova para, metodom kvadriranih razlika pronađen je i značajan efekt ženske SŽP na asortativnost u neuroticizmu, odnosno sporija ženska SŽP vodila je većoj asortativnosti u neuroticizmu.

Značajni rezultati pristupa usmjerenog na parove u skladu su s istraživanjem Figuereda i sur. (2009) koji su potvrdili da osobe sa sporijom strategijom životnih puteva biraju partnere sličnije sebi, u odnosu na osobe s bržom SŽP. Ipak, u ovome radu isto pravilo nije potvrđeno za sve crte ličnosti.

Osim utjecaja strategija životnih puteva, ispitivan je i efekt samopoštovanja na asortativnost u crtama ličnosti. Pristupom usmjerenim na varijable, postojala je indikacija da samopoštovanje djeluje na stupanj asortativnosti u ekstraverziji, odnosno da su parovi s višim samopoštovanjem sličniji u ekstraverziji. Metodom profilne sličnosti članova para dobivena je značajna korelacija ženskog samopoštovanja i asortativnosti u otvorenosti, ali se žensko ni muško

samopoštovanje nisu pokazali značajnim prediktorima asortativnosti u niti jednoj od crta ličnosti u hijerarhijskoj regresijskoj analizi. S druge strane, metodom kvadriranih razlika dobiveni su značajni rezultati za neke od crta ličnosti. Interakcija muškog i ženskog samopoštovanja pokazala se značajnim prediktorom asortativnosti u ekstraverziji i neuroticizmu, odnosno što je više bilo žensko samopoštovanje, u kombinaciji sa visokim muškim samopoštovanjem, bila je veća i asortativnost u ekstraverziji i neuroticizmu. Isto su potvrdile i dodatne analize interakcijskih efekata. Osim toga, muško se samopoštovanje pokazalo značajnim prediktorom asortativnosti u savjesnosti, na način da što je muško samopoštovanje bilo više, veća je bila i asortativnost u savjesnosti. Metodom kvadriranih razlika potvrđena je hipoteza kada se radi o asortativnosti u ekstraverziji i neuroticizmu, dok je hipoteza o asortativnosti u savjesnosti djelomično potvrđena.

Iz navedenog možemo sumirati da je u ovome radu pronađen efekt strategija životnih puteva za asortativnost u savjesnosti, u obje metode pristupa usmjerenog na parove, te za asortativnost u neuroticizmu i otvorenosti, u jednom od metoda pristupa usmjerenog na parove. Kada je riječ o samopoštovanju, pronađen je efekt na asortativnost u ekstraverziji u pristupu usmjerenom na varijable te jednoj metodi pristupa usmjerenog na parove, te efekt na asortativnost u savjesnosti i neuroticizmu, u jednom od metoda pristupa usmjerenog na parove. Kod svih značajnih efekata, radilo se o pozitivnom efektu. Sporija strategija životnih puteva, odnosno više samopoštovanje, kod jednog ili oba člana para, vodilo je većoj asortativnosti u jednoj od crta ličnost petofaktorskog modela.

Rezultati ovog istraživanja mogu imati brojne implikacije. Najvažniju implikaciju imaju unutar područja evolucijske psihologije koja se, između ostalog, bavi mehanizmima koji su u podlozi odabira partnera kod ljudi. Prijašnja istraživanja pokazala su da je asortativno uparivanje jedan od načina odabira partnera, to jest da će ljudi u pravilu birati partnere koji su slični njima po raznim karakteristikama, uključujući osobine ličnosti. Ipak, nije poznato koji su mehanizmi u podlozi takvog uparivanja, odnosno što je to zbog čega će ljudi tražiti partnere sličnog ili različitog sebi. Rezultati ovog istraživanja govore nam da bi strategije životnih puteva i samopoštovanje, mogli biti jedni od mehanizama koji su u podlozi takvih odluka o odabiru partnera. Naime, iako rezultati nisu jednoznačni, dobiveno je nekoliko značajnih efekata, i za strategije životnih puteva i za samopoštovanje. Unatoč tome, s obzirom da su dijelovi varijance, koju su strategije životnih

puteva i samopoštovanje u ovom istraživanju objasnili, bili relativno mali, zasigurno postoji još veliki broj mehanizama koji utječu na asortativno uparivanje i koje bi trebalo tek istražiti.

Osim toga, istraživanja asortativnog uparivanja imaju implikacije i u području ljudske genetike. Kao što je već prije navedeno, pozitivno asortativno uparivanje povećava korelacije za najbliže rođake te umjetno povećava procjenu nasljednosti u bihevioralno-genetskim istraživanjima. Također, reprodukcija sličnih partnera povećava varijabilitet određene osobine u idućoj generaciji, dok se uparivanjem različitih partnera smanjuje raspršenost. Čak i mala razina asortativnosti može značajno povećati genetsku varijabilnost u populaciji akumuliranjem efekata tijekom više generacija (Jensen, 1978; prema Buss, 1983; Plomin i sur., 2013).

Naposljetku, važno je napomenuti i implikacije u području razvojne psihologije. Strategije životnih puteva, ali i jedan dio samopoštovanja, određeni su ranim iskustvima u životu pojedinca. Iz toga slijedi da rana iskustva doprinose objašnjenju odabira sličnih ili različitih partnera u odrasloj dobi. Osim toga, sličnost među partnerima stvara homogenu, podržavajuću okolinu, koja može imati važne posljedice na razvoj djece, ali i na razvoj i zadovoljstvo vezom (Kardum i sur., 2016).

Iako se ovim istraživanjem pokušalo ispitati željene konstrukte putem dva pristupa, kako bi se umanjio utjecaj nedostataka pojedinih pristupa na generalizaciju rezultata, ostalo je prostora za mnoga poboljšanja. Veliki nedostatak ovog istraživanja je odabir uzorka. Prigodan uzorak ne mora nužno biti metodološki problem, ali u ovome je slučaju moglo doći do pretjerane homogenosti kada je riječ o strategijama životnih puteva. Naime, ispitanici su bili poznanici ispitivača – studenata Filozofskog fakulteta u Rijeci. Iako nisu svi ispitanici bili iz Rijeke i okolice, ipak možemo pretpostaviti da je došlo do određene razine socijalne homogamije, s obzirom da se radilo o istim ili sličnim društvenim slojevima i samim time sličnim okolinama o kojima ovisi strategija životnih puteva. Možemo pretpostaviti da je u ovom istraživanju bilo više osoba sa sporijom strategijom životnih puteva nego što bi bilo da smo uključili širi raspon ispitanika. Čak je i sami kriterij odabira ispitanika, parova koji su u vezi ili braku duže od godinu dana na neki način smanjivao varijabilitet u strategijama životnih puteva, jer se dugoročan romantični odnos smatra jednom od odrednica spore strategije životnih puteva. Buduća bi istraživanja trebala obratiti pozornost na to, a interesantno bi bilo u istraživanje uključiti kulture u kojima je više prisutna brža

strategija životnih puteva, kao što bi na ovim prostorima mogla biti romska manjina, koja općenito pokazuje znakove brže SŽP (ranija reprodukcija i iznadprosječan broj potomaka; Pavić, 2013).

Osim toga, ovo se istraživanje baziralo isključivo na samoprocjenama, koje su same po sebi problematične. Potencijalno najveći problem samoprocjena je davanje socijalno poželjnih odgovora. Iako je u ovom istraživanju anonimnost više puta naglašavana, moguće je da su ispitanici i dalje bili suzdržani pri odgovaranju na intimna pitanja. Buduća bi istraživanja, osim samoprocjena, mogla uključiti i procjenu partnera, kako u karakteristikama koje se ispituju, tako i u samoj sličnosti, odnosno vidjeti koliko se sličnima u određenim karakteristikama smatraju sami članovi para.

U ovom se istraživanju samopoštovanje i strategija životnih puteva mjerila samo putem kratkih upitnika. Iako su ti upitnici provjereno valjani i pouzdani, bilo bi zanimljivo uključiti i druge mjere tih konstrukata. Tako bi se recimo, osim globalnog samopoštovanja moglo mjeriti i druge aspekte samopoštovanja te vidjeti da li o njima ovisi uparivanje po sličnosti. Životni putevi mogli bi se mjeriti putem objektivnih mjera, kao što je dob stupanja u seksualne odnose, broj potomaka i slično, ali i podacima o pojavama koje se smatraju povezanim s razvojem strategije životnih puteva, kao što su razvod roditelja, prisutnost oca itd.

6. Zaključak

Ovo je istraživanje ispitivalo asortativnost u crtama ličnosti petofaktorskog modela, s obzirom na strategije životnih puteva i samopoštovanje. Pri tome se asortativnost mjerila putem 2 pristupa, odnosno čak tri metode, od kojih svaka ima svoje prednosti i mane. Niti za jednu od tih metoda ne može se reći da je najispravnija, odnosno da najbolje mjeri asortativnost. S obzirom da su se rezultati razlikovali, ovisno o metodi, možemo reći da nisu jednoznačni.

Ipak, pronađeni su efekti strategija životnih puteva na asortativnost u savjesnosti, neuroticizmu i otvorenosti. Sporija strategija životnih puteva, kod jednog ili oba partnera, vodila je većoj asortativnosti u tim crtama ličnosti. Kada je riječ o samopoštovanju, pronađen je efekt na asortativnost u savjesnosti, neuroticizmu i ekstraverziji, pri čemu je više samopoštovanje vodilo većoj asortativnosti u tim crtama ličnosti.

Sveukupno, ovo je istraživanje produbilo naše razumijevanje načina odabira partnera, pokazujući da bi strategije životnih puteva i samopoštovanje mogli biti jedni od mehanizama u podlozi fenomena asortativnog uparivanja kod ljudi.

7. *Literatura*

- Alvarez, L. i Jaffe, K. (2004). Narcissism guides mate selection: Humans mate assortatively, as revealed by facial resemblance, following an algorithm of „self seeking like“. *Evolutionary Psychology*, 2, 177-194.
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Baron, M., Mendlewicz, J., Gruen, R., Asnis, L. i Fieve, R.R. (1981). Assortative mating in affective disorders. *Journal of Affective Disorders*, 3, 167-171.
- Baumeister, R.F., Campbell, J.D., Krueger, J.I. i Vohs, K.D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1-44.
- Baumeister, R.F., Tice, D.M. i Hutton, D.G. (1989). Self-Presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality*, 57 (3), 547-579.
- Belsky, J., Steinberg, L. i Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization. *Child development*, 62, 647-670.
- Benet-Martinez, V. i John, O.P. (1998). *Los cinco grandes* across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729-750.
- Blackhart, G.C., Nelson, B.C., Knowles, M.L. i Baumeister, R.F. (2009). Rejection elicits emotional reactions but neither causes immediate distress nor lowers self-esteem: A meta-analytic review of 192 studies on social exclusion. *Personality and Social Psychology Review*, 13, 269-309.
- Bleske-Rechek, A., Remiker, M.W. i Baker, J.P. (2009). Similar from the start: Assortment in young adult dating couples and its link to relationship stability over time. *Individual Differences Research*, 7, 142-158.
- Botwin, M. D., Buss, D. M. i Shackelford, T. K. (1997). Personality and mate preferences: Five factors in mate selection and marital satisfaction. *Journal of Personality*, 65, 107–136.

- Bouchard, T.J. (1993). Genetic and environmental influences on adult personality: Evaluating the evidence. U: Hettema, J. i Deary, I.J. (ur.), *Foundations of Personality* (str. 15-44). Netherlands: Kluwer Academic Publishers,
- Bouchard, T.J. (2004). Genetic influences on human psychological traits. *Current Directions in Psychological Science*, 13 (4), 148-151.
- Bouchard, T.J., McGue, M., Lykken, D. i Tellegen, A. (1999). Intrinsic and extrinsic religiousness: Genetic and environmental influences and personality correlates. *Twin Research*, 2, 88-98.
- Bushman, B.J., Moeller, S.J. i Crocker, J. (2011). Sweets, seks or self-esteem? Comparing the value of self-esteem boosts with other pleasant rewards. *Journal of Personality*, 79, 993-1012.
- Buss, D.M. (1983). Evolutionary biology and personality psychology: Implications of genetic variability. *Personality and Individual Differences*, 4, 51-63.
- Buss, D.M. i Barnes, M. (1986). Preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50 (3), 559-570.
- Caspi, A., Herbener, E.S. i Ozer, D.J. (1992). Shared experiences and the similarity of personalities: A longitudinal study of married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 281-291.
- Dandena, S.D. i Baldwin, M.W. (2009). The buffering effects of rejection-inhibition attentional training on social and performance threat among adult students. *Contemporary Educational Psychology*, 34, 42-50.
- Diener, E. i Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653-663.
- Donnellan, M.B., Trzesniewski, K.H., Robins, R.W., Moffitt, T.E. i Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16, 328-335.
- Downey, G. i Feldman, S.I. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1327-1343.
- Ellis, B.J. (2004). Timing in pubertal maturation in girls: An integrated life history approach. *Psychological Bulletin*, 130, 920-958.

- Erol, R.Y. i Orth, U. (2011). Self-esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, *101*, 607-619.
- Feng, D. i Baker, L. (1994). Spouse similarity in attitudes, personality, and psychological well-being. *Behavior Genetics*, *24*, 357-364.
- Figueredo, A.J., Vásquez, G., Brumbach, B.H. i Schneider, S.M.R. (2004). The heritability of life history strategy: The k-factor, covitality, and personality. *Social Biology*, *51*, 121-143.
- Figueredo, A.J., Vasquez, G., Brumbach, B.H., Schneider, S.M.R., Sefcek, J.A., Tal, I.R., Hill, D., Wenner, C.J. i Jacobs, W.J. (2006). Consilience and life history theory: From genes to brain to reproductive strategy. *Developmental Review*, *26*, 243-275.
- Figueredo, A.J., Vasquez, G., Brumbach, B.H., Sefcek, J.A., Kirsner, B.R. i Jacobs, W.J. (2005). The K-factor: Individual differences in life history strategy. *Personality and Individual Differences*, *39*, 1349-1360.
- Figueredo, A.J. i Wolf, P.S.A. (2009). Assortative pairing and life history strategy: A cross-cultural study. *Human nature*, *20*, 317-330.
- Forthofer, M.S., Janz, N.K., Dodge, J.A. i Clark, N.M. (2001). Gender differences in the associations of self-esteem, stress, and social support with functional health status among older adults with heart disease. *Journal of Women and Aging*, *13*, 19-36.
- Friedman, H.S., Tucker, J.S., Tomlinson-Keasey, C., Schwartz, J.E., Wingard, D.L. i Criqui, M.H. (1993). Does childhood personality predict longevity? *Journal of Personality and Social Psychology*, *65*(1), 176–185.
- Furnham, A.A. i Cheng, H.H. (2000). Percieved parental behaviour, self-esteem and happiness. *Social Psychology and Psychiatric Epidemiology*, *35*, 463-470.
- Geary, D.C. (2005). *The origin of mind: Evolution of brain, cognitiom, and general intelligence*. Washington, DC: American Psychological Association Press.
- Gonzaga, G.C., Campos, B. i Bradbury, T., (2007). Similarity, convergence, and relationship satisfaction in dating and married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, *93*, 34-48.
- Gray- Little, B., Williams, V.S.L. i Hancock, T.D. (1997). An item response theory analysis of the Rosenberg self-esteem scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23* (5), 443-451.

- Gruber-Baldini, A.L., Schaie, K.W. i Willis, S.L. (1995). Similarity in married couples: A longitudinal study of mental abilities and rigidity-flexibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 191-203.
- Hewstone, M. i Stroebe, W. (2003). *Uvod u socijalnu psihologiju, Europske perspektive*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hill, K. (1993). Life history theory and evolutionary anthropology, *Evolutionary Anthropology*, 3, 78-88.
- Humbad, M.N., Donellan, M.B., Iacono, W.G., McGue, M. i Burt, S.A. (2010). Is spousal similarity for personality a matter of convergence or selection? *Personality and Individual Differences*, 49, 827-830.
- Hur, Y. (2003). Assortative mating for personality traits, educational level, religious affiliation, height, weight, and body mass index in parents of a Korean twin sample. *Twin research*, 6, 467-470.
- Hur, Y. i Bouchard, T.J. (1995). Genetic influences on perceptions of childhood family environment: A reared apart twin study. *Child Development*, 66, 330-345.
- Hur, Y. i Bouchard, T.J. (1997). The genetic correlation between impulsivity and sensation traits. *Behavior Genetics*, 27 (5), 455-463.
- Johnson, W., McGue, M., Krueger, R.F. i Bouchard, T.J. (2004). Marriage and personality: A genetic analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86 (2), 285-294.
- Kaplan, H. S. i Gangestad, S. W. (2005). Life history theory and evolutionary psychology. U D. M. Buss (Ur.), *The handbook of evolutionary psychology* (str. 68–96). Hoboken, NJ: Wiley
- Kaplan, H.B., Martin, S.S. i Robbins, C. (1984). Pathways to adolescent drug use: Self-derogation, peer influence, weakening of social controls, and early substance use. *Journal of Health and Social Behavior*, 25, 270-289.
- Kardum, I., Gračanin, A. i Hudek-Knežević, J. (2006). Odnos crta ličnosti i stilova privrženosti s različitim aspektima seksualnosti kod žena i muškaraca. *Psihologijske teme*, 15 (1), 101-128.
- Kardum, I., Hudek-Knežević, J., Schmitt, D.P. i Čović, M. (2016). Assortative mating for Dark Triad: Evidence of positive, initial, and active assortment. *Personal Relationships*, 24 (1), 75-83.

- Kate, L.P., Boman, H., Daiger, S.P. i Motulsky, A.G. (1984). Increased frequency of coronary heart disease in relatives of wives of myocardial infarct survivors: Assortative mating for lifestyle and risk factors?. *The American Journal of Cardiology*, 53 (4), 399-403.
- Keller, M.C., Thiessen, D. i Young, R.K. (1996). Mate assortment in dating and married couples. *Personality and Individual Differences*, 21, 217-221.
- Kenny, D. A., Kashy, D. A. i Cook, W. L. (2006). *Dyadic data analysis (Methodology in the social sciences)*. New York: Guilford.
- Kernis, M.H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry*, 14, 1-26.
- Kirk, K.M., Blomberg, S.P., Duffy, D.L., Heath, A.C., Owens, I.F.P. i Martin, N.G. (2001). Natural selection and quantitative genetics of life-history traits in western women: A twin study. *Evolution*, 55 (2), 423-435.
- Kuo, P.H., Wood, P., Morley, K.I., Madden, P., Martin, N.G. i Heath, A.C. (2007). Cohort trends in prevalence and spousal concordance for smoking. *Drug and Alcohol Dependence*, 88, 122-129.
- Leary, M.R. i Baumeister, R.F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. U: Zanna, M.P. (Ur.), *Advances in experimental social psychology* (str. 1-62). San Diego, CA: Academic Press.
- Little, A.C., Burt, D.M. i Perrett, D.I. (2006). Assortative mating for perceived facial personality traits. *Personality and Individual Differences*, 40, 973-984.
- Low, N., Cui, L. i Merikangas, K. R. (2007). Spousal concordance for substance use and anxiety disorders. *Journal of Psychiatric Research*, 41, 942-951.
- Luo, S. i Klohnen, E.C. (2005). Assortative mating and marital quality in newlyweds: A couple-centered approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 304-326.
- MacDonald, K.B. (1995). Evolution, the five-factor model, and levels of personality. *Journal of Personality*, 63 (3), 525-567.
- Mascie-Taylor, C.G. (1989). Spouse similarity for IQ and personality and convergence. *Behavior Genetics*, 19, 223-227.
- Mathews, C.A. i Reus, V.I. (2001). Assortative mating in the affective disorders: A systematic review and meta-analysis. *Comprehensive Psychiatry*, 42, 257-262.

- McLeod, J.D. (1992). Spouse concordance for depressive disorders in a community sample. *Journal of Affective Disorders*, 27, 43-52.
- Miller, G. (2000). Mental traits as fitness indicators. U: LeCrosy, D. i Moller, P. (Ur.), *Evolutionary perspectives on human reproductive behavior* (str. 62-74). New York: New York Academy of Sciences.
- Murray, S.L., Rose, P., Bellavia, G.M., Holmes, J.G. i Kusche, A.G. (2002). When rejection stings: How self-esteem constrains relationship-enhancement processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 556-573.
- Pavić, D. (2013). Natalitet etničkih skupina u Hrvatskoj od 1998. do 2008. *Migracijske i etničke teme*, 1, 39-62.
- Penke, L. i Asendorpf, J.B. (2008). Beyond global sociosexual orientations: A more differentiated look at sociosexuality and its effects on courtship and romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95 (5), 1113-1135.
- Penke, L., Todd, P.M., Lenton, A.P. i Fasolo, B. (2007). How self-assessments can guide human mating decisions. U: Geher, G. i Miller, G. (ur.), *Mating Intelligence: Sex, Relationships, and the Mind's Reproductive System* (str. 37-75). Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Pianka, E. R. (1970). On r - and K-selection. *American Naturalist*, 104, 592–596.
- Plomin, R., DeFries, J.C., Knopik, V.S. i Neiderhiser, J.M. (2013). *Behavioral genetics*. New York, NY: Worth.
- Rammstedt, B. i Schupp, J. (2008). Only the congruent survive- Personality similarity in couples. *Personality and Individual Differences*, 45, 533-535.
- Robins, R.W., Trzesniewski, K.H., Tracy, J.L., Gosling, S.D. i Potter, J. (2002). Global self-esteem across the life span. *Psychology and Aging*, 17, 423–434.
- Rodgers, J.L., Hughes, K., Kohler, H.P., Christensen, K., Doughty, D., Rowe, D.C. i Miller, W.B. (2001). Genetic influence helps explain variation in human fertility outcomes: Eviden from recent behavioral and molecular genetic studies. *Current Directions in Psychological Science*, 10, 184-188.
- Rushton, J.P. (1985). Differential K theory: The sociobiology of individual and group differences. *Personality and Individual Differences*, 6, 441-452.

- Schmitt, D.P. i Allik, J. (2005). Simultaneous administration of the Rosenberg self-esteem scale in 53 Nations: Exploring the universal and culture-specific features of global self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89 (4), 623-642.
- Schwartz, J.E., Friedman, H.S., Tucker, J.S., Tomlinson-Keasey, C., Wingard, D.L. i Criqui, M.H. (1995). Sociodemographics and psychosocial factors in childhood as predictors of adult mortality. *American Journal of Public Health* 85 (9), 1237-1245.
- Sheldon, K.M., Elliot, A.J., Kim, Y. i Kasser, T. (2001). What is satisfying about satisfying events? Testing 10 candidate psychological needs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 325-339.
- Sommer, K.L. i Baumeister, R.F. (2002). Self-evaluation, persistence, and performance following implicit rejection: The role of trait self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 926-938.
- Stinson, D.A., Logel, C., Zanna, M.P., Holmes, J.G., Cameron, J.J., Wood, J.V. i Spencer, S.J. (2008). The cost of lower self-esteem: Testing a self- and social-bonds model of health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 412-428.
- Trzesniewski, K.H., Donnellan, M.B., Moffitt, T.E., Robins, R.W., Poulton, R. i Caspi, A. (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and limited economic prospects during adulthood. *Developmental Psychology*, 42, 381-390.
- Twenge, J.M. i Campbell, W.K. (2001). Age and birth cohort differences in self-esteem: A cross-temporal meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 321-344.
- Vanderberg, S.G. (1972). Assortative mating, or who marries whom?. *Behavior Genetics*, 21, 127- 158.
- Waller, N.G., Kojetin, B.A., Bouchard, T.J., Lykken, D.T. i Tellegen, A. (1990). Genetic and environmental influences on religious interests, attitudes, and values: A study of twin reared apart and together. *Psychological Science*, 1 (2), 138-142.
- Watson, D., Hubbard, B. i Wiese, D. (2000). Self-other agreement in personality and affectivity: The role of acquaintanceship, trait visibility, and assumed similarity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 546-558.
- Watson, D., Klohnen, E.C., Casillas, A., Nus Sims, E., Haig, J. i Berry, D.S. (2004). Match makers and deal breakers: Analyses of assortative mating in newlywed couples. *Journal of Personality*, 72, 1029-1068.

- Yang, Z. i Schaninger, C.M. (2010). The impact of parenting strategies on child smoking behavior: The role of child self-esteem trajectory. *Journal of Public Policy and Marketing*, 29, 232-247.
- Zeigler-Hill, V. (2013). *Self-Esteem*. New York: Psychology Press.
- Zuckerman, M. i Brody, N. (1988). Oysters, rabbits and people: A critique of „Race differences in behaviour“ by J.P. Rushton. *Personality and Individual Differences*, 9 (6), 1025-1033.
- Zuckerman, M. i Kuhlman, D.M. (2000). Personality and risk-taking: Common biosocial factors. *Journal of Personality*, 68, 999-1029.